

AZ 1896—97-es PÁRTSZAKADÁS ÉS VÁRKONYI ISTVÁN FELLÉPÉSE

A II. Internacionálé pártjai nem voltak mentesek a frakcióharcoktól. A marxizmus talaján különböző áramlatok jelentek meg. Amíg Nyugat-Európában a századforduló idejére az imperializmus megjelenésével vált teljessé a szociáldemokrata mozgalom három áramlatra szakadása, addig Magyarországon éppen az imperializmus megjelenésével alakult ki a pártvezetés többé-kevésbé egységes irányvonala. A frakcióharcok nálunk inkább a párt korábbi történetét jellemezték. A különböző frakciók megjelenése és ezek harcának okai sem annyira a nemzetközi hatásra vezethetők vissza, mint inkább a sajátos magyarországi körülményekre. Nálunk nem a kapitalizmus kifejlődése, hanem annak fejletlensége okozott több gondot. A nagyipari munkásság viszonylagos gyengesége, a feudális maradványok továbbélése, a földkérdés megoldatlansága, az agrár szegénység viszonylag nagy száma tömegének további növekedése, helyzetének fokozatos rosszabbodása, a munkás—paraszt szövetség elméleti és gyakorlati problémáinak tisztázatlansága erősen determinálta az MSzDP vezetésében azt a körülményt, hogy nem tudott kialakulni egy egységes, a párttagságának többsége által is elfogadott irányvonal.

Miután a Magyarországi Általános Munkáspárt felvette az MSzDP nevet, úgy tűnt, hogy a magyar pártnak sikerül egy egységes, szilárd politikai vonalvezetés mellett tovább erősödni. 1892-ben azonban kiújultak az ellentétek a pártvezetésben, s ettől kezdve a párt történetéhez csak úgy, mint korábban hozzátartoztak a frakcióharcok egész a század végéig. A harc a pártvezetés osztályharcos, marxizmus szemléhez hű és a megalkuvásra hajlamos jobbszárny között folyt. 1896-ban a párt IV. kongresszusa látszólag meghozta a békülékenyebb, jobbratartó erők felülkerekedését és egyben az általuk létrehozott pártegységet. Ekkor váratlanul újabb pártszakadás következett be. A pártvezetőség egyik tagja, Várkonyi István vezetésével kivált a pártból az alföldi szervezetek jelentős része.

Ez a pártszakadás, mivel a földmunkás-szervezetek kiválásáról van szó, látszólag nincs összefüggésben az előzőekkel. A kérdés pontos megválaszolásához azonban szükséges annak vizsgálata, hogy a földmunkás-mozgalom milyen szerepet játszott a korábbi pártviszályokban, s ha volt szerepe, ez mennyire befolyásolta az 1896—97-es pártszakadást. Vagyis az osztályharcos és a békülékenyebb erők viszályában hol állottak a földmunkások.

Az 1890-es évek pártszakadásainak és frakció harcainak okait és körülményeit az eddigi feldolgozások általában már tisztázták. Ezek újbóli ismétlése tehát nem lehet e munka feladata. E kérdéseket csupán a fenti kérdés megválaszolásának erejéig fogjuk érinteni. Elsősorban 1896—97-es pártszakadásra összpontosítva a figyelmet vizsgáljuk a korábbi frakcióharcokat is. Így természetesen vizsgálódásunkkal az ún. agrárszocialista mozgalmak indulásához kell visszanyúlni.

A magyarországi szociáldemokrata munkásmozgalom fellendülése a II. Internacionálé alakuló kongresszusa után erősödött meg. Megnőtt a párt aktivitása és szerepe. Frankel Leó magyarországi útja arra ösztönözte a pártvezetőséget, hogy

nagyobb gondot fordítsanak a „földmívelő munkások” szervezésére is. A Népszava mind gyakrabban szól a „földmívelés proletárjai”-hoz is. „A földmunkás népnek saját jól elfogott érdekében szintúgy kellene egyesülni, mint teszik ezt gyári, ipari munkások — írja — igen hamar meggyőződnenek, hogy egyöntetű eljárás mellett kedvezőbb munkafeltételeket és munkadíjakat bírnának meghonosítani, amint azt eddig teheték. A földművelés proletárjai éppúgy vannak utalva az egyesülésre, mint akármelyik más munkásosztály és azt saját érdekük megvédésére, saját fenntartásuk biztosítására és családjuk javára könnyű szerrel tehetnék, ha kellően fel-fogni tudják, hogy mit tesz: jobb viszonyok elérésére, saját osztálytársaikkal szorosan egyesülni.

Minden nagyobb községben létesítsenek ilyen egyesületeket, amelyek a járásban fiókokkal bírhatnak éspedig oly szervezettel, hogy egy földműves munkás se legyen, aki az egyesülethez ne tartoznék. Egy néposztály sincs annyira elnyomatva, mint a földműves osztály: ezzel tesznek amit akarnak, pedig a nagy és gazdag magtárak nem telhetnek meg annak munkája nélkül. Fontolják ezt meg a földművelés proletárjai és szervezkedjenek, legalább nem lesz oly keserű a száraz kenyér, amit oly csekély mennyiségben voltak képesek eddig megszerezni.”¹

Jeilemző a pártvezetőség akkori felbuzdulására, hogy Ihrlinger Antal is így ír a Népszavában: „Magyarország földmívelő állam lévén az agitációnak ki kell terjednie a földmunkásokra is.”² Az alföldi szervezkedés Orosházáról indult el és igen gyorsan terjedt tovább a környező helységekre és megyékre. 1890 május 1-én az orosháziak már küldöttekkel képviseltették magukat a budapesti ünnepségen. Kun István és Vági György azzal a gondolattal tértek haza innen, hogy „a földmívelő munkások érdekének fejlesztése megóvása céljából országos szövetséget fognak létesíteni.”³

A földmunkás szervezkedés fellendülését annak köszönhetette, hogy a párt élére Engelmann Pál személyében bátor, osztályharcos pártvezér került, aki felismerte a munkás—paraszt szövetség különös fontosságát Magyarországon.⁴ Ugyanakkor az agitáció kiszélesítésében oroszlán részt vállaltak a párt korábbi vezetői is, elsősorban a betegpénztár hivatalnokai: Kürschner Jakab, Csillag Zsigmond és Kiss Adolf. Valószínűleg ezzel a tevékenységükkel is növelni próbálták pozícióikat a pártvezetésben és népszerűségüket a földmunkások és az ipari munkások között.

Az MSZDP 1890-es alakuló kongresszusa további lökést adott a szervezkedés meggyorsításához az Alföldön is. „Az országos pártgyűlés nálunk is lendületet adott a mozgalomnak és a földmívelő osztály mind jobban ismerkedik meg a szociáldemokrácia elveivel.”⁵ — írták a csorvásiak a Népszavában és hozzátették, hogy a taglétszámuk 30-ról 170-re emelkedett. A dömsödi Mészáros Péter és az orosházi Gintner István Népszavával és röpiratokkal tért haza az alakuló pártkongresszusról, hogy ezek segítségével folytathassák tovább az agitációt. A Népszava rendszeresen közölte az alföldi szervezkedés híreit. A párt utazó agitátorai mellett a fő bátorítója segítője lett a mozgalomnak. „Földművesek! Csatlakozzatok a párthoz! Alakítsatok önképző egyleteket, művelődjétek, tanuljatok és oktassátok

¹ Népszava 1889. aug. 4. „A földmívelés proletárjai”.

² Népszava 1889. aug. 11.

³ Népszava 1890. máj. 4. Földmívelő munkások mozgalma. I. m. Szabó Ferenc: Orosháza története a kiegyezéstől az I. vh-ig (Orosháza története és néprajza I. Szerk: Nagy Gyula. Orosháza 1965.) 457. l.

⁴ Engelmann Pál párt élére kerülésének körülményeivel és az MSZDP tevékenységének első éveivel részletesen foglalkozik S. Vincze Edit: A magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei 1890—1896. Bp., 1961. c. könyvében II., III., IV. fejezet.

⁵ Népszava 1891. febr. 27. id. még S. Vincze Edit I. m. 94. l.

kölcsönösen egymást! Szervezkedjetek!”⁶ — írta hasábjain. Az alföldi szervezkedés elősegítésére, felkarolására 1891-ben megalakult az aradi párt és április 18-án kiadta a *Közjólét* c. lapot. A lap feladata a környező mozgalom segítése volt. Az eredmény nem maradt el. Arad és Orosháza már nem állt egyedül. A szervezkedés szálai 1891-re már átfogták Békés- Csanád és Csongrád megyéket.

Az uralkodó osztályok megsekkallták az MSzDP gyors falusi sikereit. A hatóságok megtorló akciói, provokációi közismerten már 1891-ben egy sor véres összetűzéshez vezettek. (Orosháza, Békéscsaba, Battonya.) Céljuk a mozgalom teljes szétzúzásához és az agitáció megakadályozásához szükséges ürügy keresése volt. Reiszig Ede Békés megye új főispánja, aki egyben kormánybiztosi megbízással is rendelkezett, valóságos kivételes állapotot rendelt el. Erősödött a párt elleni zaklatás Budapesten is, elsősorban a *Népszava* és az agitációs munkában résztvevő személyek ellen.⁷ A *Népszava* szenvedélyes hangú írásaival emelte fel szavát a Békés megyei terrorintézkedések ellen és leleplezte azokat. A párt vezetői a nehéz körülmények ellenére is bátran folytatták a küzdelmet. A *Népszavát*, ha kellett illegális úton is eljuttatták Békés megyébe. A másik oldalon a polgári lapok nap—mint nap támadták a betegpénztár hivatalnokait, azt állítva, hogy a mozgalom anyagi forrását a betegpénztár fedezi és hivatalnokai pedig az agitáció apostolai. A pártvezetés a pénztár megmentése érdekében belement a párt és a betegpénztár különválasztásába is, de a kormányköröknek ez is kevés volt. A támadásokat tovább folytatták egészen a betegpénztár hivatalnokainak az elnémításáig. Ennek okait a rendőrségi jelentés így foglalja össze: „A pártvezetőség látván, hogy az agitáció mily nagyfokú osztálygyűlöletet volt képes eredményezni az agrármunkások közt, megijedt és tevékenységét mérsékelte, annál is inkább, mert az agitáció következményei által magát is veszélyeztetve látta. A pártvezetőség legtöbb tagja a munkás betegsegélyező és rokkant pénztárnál volt alkalmazva. A budapesti lapok a zavargásokért a pártvezetőséget okolták és azt ajánlották a kormánynak, hogy az agitátorokat távolítsa el, sőt magát a pénztárt szüntesse meg, mert ez szolgáltatja a pénzt az agitációra. Ezért azok visszavonultak a működéstől és az Alföld elcsendesedett.”^{7/a} Itt elsősorban Csillag Zsigmondról, Kiss Adolfról és Kürschner Jakabról volt szó.

A pénztár tisztviselői úgy gondolták, hogy az agitáció tovább folytatása a párt és a pénztár legalitását fenyegetné ami hivataluk elvesztésével is járhatna, ezért meghunyászkodtak és igyekeztek arra irányult, hogy ilyen irányú nyomást gyakoroljanak a pártvezetőségre is. Vagyis a helyzetet úgy ítélték meg, hogy az erőteljes falusi agitációs munka ideje még nem érkezett el, s a párt politikáját a lehetőségekhez kell alkalmazni. Engelmann Pál ezzel nem értett egyet és híveivel kitarzott a párt korábbi politikai vonala mellett. Ez az ellentéték kiújulásához vezetett — s ez mutatta a magyarországi munkásmozgalom gyengeségét is — és 1892-ben leváltották a párt éléről Engelmann Pált. Ezzel kezdetét vette egy tartós viszály a párton belül. A két irányzat viszálya látszólag ugyan elsimult a párt harmadik, 1894-es egyesítő kongresszusán, de valójában az tovább folytatódott a későbbi években is.⁸ Az ellentétek kipattanásában mint láttuk jelentős szerepet játszott a földmunkás mozgalom gyors kibontakozása hiszen ezen mozgalmaktól való rettegés indította a hatóságokat a párt elleni erőteljes fellépésre.

⁶ *Népszava* 1891. márc. 13. id. még S. Vincze Edit I. m. 95. l.

⁷ A részletes leírást lásd: S. Vincze Edit I. m. 94. l-től.

^{7/a} Budapest fő és székvárosi rendőrség működése az 1894. évben. 123. l. (Továbbiakban: Rendőrségi évkönyv.)

⁸ A pártszakadás okainak részletezését, a két pártra szakadás időszakának leírását Lásd: S. Vincze Edit I. m. 121—178. l.

A pártviszály és a pártszakadás magja, a fentiekből következően tehát súlyosan érintette a munkás—paraszt szövetség kérdését, mivel ez ártott a falusi agitáció ügyének. 1893-ban a pártviszály idején a Népszava hasábjairól eltűntek az alföldi szervezkedésről szóló hírek és tudósítások. A vidéki mozgalom hírei csak 1894 januárja után nyerne ismét polgárjogot, ugyanis ekkor teszik közzé az egyesítő pártkongresszus híreit. Nyilvánvaló, hogy a Népszavát a békülés érdeke vezette. Ebben a kérdésben a döntő szerep mégis a II. Internacionálé zürichi kongresszusáé.

A II. Internacionálé zürichi kongresszusa kimondta, hogy „minden ország szociáldemokráciájának igen fontos feladata, hogy az ipari munkások mellett a mezőgazdasági munkásokat is szervezze és bevonja őket az általános szocialista mozgalom harcosainak sorába.”⁹

Az egyesítő pártkongresszus 1894 májusában ült össze, alig egy hónappal a hódmezővásárhelyi vérengzés után, s megmutatta, hogy a Szántó Kovács János vezette vásárhelyi szervezkedés mellett az Alföld egyre több pontján vertek gyökeret a szociáldemokrata szervezetek. Az agitáció ugyanis a pártvezetőség meghátrálása után is folytatódott, s zömmel a már meglévő alföldi szervezetek öntevékenysége folytán. Ezt a tényt demonstrálta maga a kongresszus is, amelyen szép számmal jelentek meg vidéki küldöttek és szavukat is hallatták. A kongresszusra készült pártvezetőségi jelentés külön is kiemelte a földmunkás mozgalom jelentőségét. „A szakegyesületi szervezkedés terén örvendetes haladás mutatkozik és *különös említést érdemel* a gazdasági viszonyok rohamos átalakulása folytán keletkezett *földművelő munkások mozgalma*, mely tanúságot tesz arról, hogy földművelő munkástársaink a szervezkedés szellemétől és a szociáldemokratikus eszméktől áthatva vannak.”¹⁰ — írta a jelentés (az én kiemelésem — FJ.)

Engels üdvözlő levelében szintén Hódmezővásárhely jelentőségét emelte ki. Kautsky is arra figyelmeztetett, hogy „Magyarország sajátos társadalmi fejlődése és főleg mezei munkásainak mozgalma” mennyire fontos tényező.¹¹

Ugyanakkor a zürichi kongresszus azt is feladatává tette a pártoknak, hogy saját agrárviszonyaikról és a falusi agitáció eredményeiről, annak eszközeiről terjesszenek elő jelentést. Ezek után nagyon is érthető, hogy a kongresszus napirendjére miért került az agrárkérdés. A kongresszuson agrárprogrammal felérő határozatot hoztak, amely tartalmában megfelelt a nemzetközi szociáldemokrácia korabeli álláspontjának. Lényegét illetően a földek köztulajdonba vétele mellett foglalt állást. A követelmény másik oldala a falusi agitáció kiterjesztésének követelménye és az agitáció eszközeinek további keresése azonban nem került a kongresszus napirendjére.

A párt élére 1894 júliusától az Ausztriából hazatérő Silberberg Ignác került, aki az osztályharcos vonal híve volt. Az új pártvezetőség összetétele is az osztályharcos erőknél kedvezett. A mezőgazdasági munkások szervezésében ennek ellenére sem történt előrelépés, sőt a kongresszust követően a kérdés el is vesztette aktualitását. Silberberget az osztályharcos erők nehéz helyzete kötötte le. Túl sokat vállalt magára, a Népszava gondjait és a mozgalom hétköznapijait melett nem maradt ideje és ereje a fontos kérdésekre. Az események tanulsága szerint nem tudott felnőni a feladatokhoz, így a vele szembenállók — akik nemcsak vezetésben rendel-

⁹ Protokoll des Internacionalen Socialischen Arbeiterkongresses in Zürich 48. 1. Idézi: S. Vincze Edit I. m. 320. 1.

¹⁰ Népszava 1894. máj. 18. A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai II. köt. Összeállította: Erényi Tibor és S. Vincze Edit. 276. 1. (Továbbiakban: MMTVD II.)

¹¹ Engels és Kautsky üdvözlő sorait lásd: MMTVD II. 278—279. 1.

keztek nagyobb jártassággal, hanem az intrikák terén is — könnyebb helyzetben voltak. A kiújuló frakcióharc veszélye mellett számolni kellett az uralkodó körök állandó zaklatásával is. Silberberg a szervezett ipari munkásság erejében bízva és rájuk támaszkodva próbálta a párt és az osztályharcos erők befolyását tovább szélesíteni. Ez a cél vezette amikor 1895-ben napilappá tette a Népszavát. E vállalkozásának kudarca azonban őt is magával rántotta. Talán a földmunkások menthették volna meg a lapot, de annak hasábjain napilappá válás után nemhogy nagyobb teret kapott volna az ő problémájuk, hanem az szinte teljesen eltűnt. Ez talán azzal is magyarázható, hogy Silberberg Budapest munkásközönségének napilapjává kívánta tenni a Népszavát. A kongresszus utáni időszakban a falusi agitáció ismételt háttérbe szorításának azonban ez nem lehetett egyetlen oka, ugyanúgy, ahogy a hatósági terror fokozódása sem. Bár a hódmezővásárhelyi eseményeket követő megtorlások és a betegpénztár vezetőgárdájának korábbi meghátrálása arra figyelmeztették Silberberget, hogy taktikai okokból egyelőre ne húzzon útja sem a hatóságokkal, sem a pártvezetés jobbszárnyával.

A fenti érvek mérlegelése mellett meg kell említeni, hogy Silberberg lebecsülte, s nem értette meg az agrárkérdés és a földmunkásmozgalom sajátos szerepét Magyarországon. Ágoston Péter írja emlékirataiban, hogy amikor 1894-ben a Népszava szerkesztőségébe került senkivel nem tudta megértetni a földmunkás mozgalom jelentőségét. Szerinte a vidék jelentőségét Silberberg sem értette meg és nem is akarta. Ágoston szerint ez azzal magyarázható, hogy külföldről jött és ott ezzel nem foglalkoztak.¹² Igen valószínű, hogy az akkor már a pártvezető körökben és a földmunkások által is jólismert Várkonyi István is sürgette az agitáció hatékonyabb folytatását. „Később, amikor láttam, hogy a földművelés érdekében semmitsem tesznek, kezdtem azt követelni.”¹³ — mondja később. Feltételezhető, hogy Silberberg elutasító magatartása volt az indítéka annak, hogy Várkonyi a betegpénztári frakció oldalára került. Csak ez magyarázhatja meg annak okát is, hogy a földmunkás szervezetek, akik keresték a kapcsolatot a pártvezetéssel, miért nem a szokásos helyen a Népszava szerkesztőségében találták azt meg, hanem a betegpénztár hivatalnokainál. Nyilván a Népszava szerkesztőségében nem sok biztatót kaphattak, így keresték fel az általuk a 90-es évek elejéről jól ismert betegpénztári tisztviselőket akik a kapcsolat felújításához készen mutatkoztak.

A Népakarat megjelenése

1895 június 21-én jelenteti meg a betegpénztári frakció a Népakarat c. lapot, K. Szabó Józsefnek a betegpénztár egyik hivatalnokának a szerkesztésében. Ezzel a betegpénztári ellenzék ismét nyíltan zászlót bontott a Silberberg vezette osztályharcos erőkkel szemben. Ez hamarosan elvezetett a pártvezetésen belüli ismételt nyílt szembenállásig és a jobboldal fokozatos felülkerekedéséig.

A Népakarat megjelenésével jutott jelentős szerephez a pártvezetésben és a földmunkásmozgalom irányításában Várkonyi István is. Vagyis aktív politikai fellépése közvetlenül a Népakarat megjelenéséhez nyúlik vissza. Ugyanúgy a Népakarat megjelenéséhez kell közvetlen visszatérni az 1896—97-es pártszakadás problematikájának megértéséhez is. A betegpénztári ellenzék tulajdonképpen az egyesítő kongresszus után sem szüntette be aknamunkáját. Erről tanuskodnak a különböző

¹² Ágoston Péter emlékiratai. PI. Arch.689. f. (kézirat német nyelven) 100. l. Ezúton mondok köszönetet Varga Lajosnak, aki e forrásokra figyelmemet felhívta.

¹³ MMTVD. II. 409. l.

szaklapokban tett pártvezetés-ellenes kirohanásaik.¹⁴ Kiss Adolf úgy nyilatkozott a szabóknak, hogy az egyesült párt nem ér semmit, azt el kell nyomni, mert nem elég radikális. Egy lapot kell kiadni amely e párt ellen a harcot megkezdi.¹⁵ Kürschner Jakab, Kiss Adolf és Csillag Zsigmond aknamunkájának következménye az lett, hogy a szakszervezeti funkcióikból is leváltották őket 1894 novemberében, majd december 21-én ezt követte a pártból való kizárásuk is.¹⁶

A betegpénztári frakció politikájának veresége, a mozgalom irányításából való fokozatos kiszorítása arra ösztönözte őket, hogy a földmunkásoknál keressenek támaszt maguknak, és ehhez a lépéshez kedvező alkalom kínálkozott, mivel az osztályharcos vonal e kérdésben támadási felületet hagyott. Valószínűleg a földmunkásokkal való új kapcsolatok kialakítása már ekkor megkezdődött. Erre utal a Népszava már említett leleplező írása is, felhozva Kiss Adolf ellen, hogy amikor „egy buzgó elvtársunk” (Várkonyi Istvánról van szó — FJ.) a párt hasznára akart válni „nyíltan nem tehetett más úton módon próbálkozott”. A földművelő elvtársak zaklatása elleni panaszok írásbeli oldalát magára vállalta és ehhez Kiss Adolftól kért segítséget, aki cserébe megígértette vele, hogy egyik hírt sem adhatja el a Népszavának közlés végett, „ezt az illető elmondta”, mert úgy érezte, hogy a párton jogtalanságot követett el. Ebből nemcsak az következik, hogy a földmunkások és maga Várkonyi is kapcsolatba kerültek a betegpénztáriakkal, hanem az is, hogy Várkonyi ekkor még nem kötelezte el magát a betegpénztári frakció oldalán. Jól lehet ismerte őket. Különösen jó kapcsolatot tartott fenn Kiss Károllyal, aki gyakori vendég volt nála. Kiss Károly szintén a betegpénztári csoporthoz tartozott és Várkonyihoz hasonlóan szintén ceglédi származású. Gyakran járt le Ceglédre is az ottani mozgalom támogatására.¹⁷

Úgy gondoljuk, hogy Várkonyi teljes megnyeréséhez az ismeretség, az esetleges barátság nem volt számukra elegendő. A döntő ok abban keresendő, ahogy fentebb részleteztük, hogy Silberberg és a Népszava elutasította Várkonyi törekvéseit. A betegpénztáriaknak ahhoz, hogy Várkonyit megnyerjék vállalniok kellett a földmunkás mozgalom felkarolását, a földmunkás érdekek szem előtt tartását. Ebben nemcsak a tömegbázis szerzésének a célja vezette őket, hanem anyagi érdek is. Az agitáció folytatásához és a különböző lapok, röpiratok kiadásához pénz kellett és Várkonyitól ezt is megkaphatták.

A lap munkatársai közt ott találjuk a betegpénztár ismert hivatalnokait Kürschnert, Csillagot, Kiss Adolfot és Kiss Károlyt, köztük van Matos Jenő és Jászai Samu, valamint a rendőrség embere Gombossy Béla. A lap munkatársa lett Várkonyi István is, (Dr. V. I.) akinek jelentős szerep jutott a lap profiljának kialakításában. „Lapunk... az ipari és gyári munkásosztály, valamint a *földművelő munkások* érdekeinek felkarolásával, megvédésével és fejlesztésével fogja hivatását betölteni.” — írja az első szám, majd így folytatódik — „*A mezőgazdasági munkások ügyei, bajai különös gondját fogják képezni a „Népakarat”-nak. A mezőgazdasági proletárság hú szószótlót fog találni a lapban. Az ő érdekük megóvása és fejlesztése a lap egyik sarka-*

¹⁴ Többek között Kiss Adolf, a Sütők Szaklapjában és a Szabók Szaklapjában. Ténykedésüket a Népszava 1894. november 23-i száma „Az ártatlanság megnyilatkozása” és a december 7-i száma „Utolsó szó magánügyben” c. írásaiban leplezi le.

¹⁵ Népszava 1894. dec. 7.

¹⁶ A vizsály kérdésével és a Népakarat megjelenésének körülményeivel foglalkozik S. Vincze Edit I. m. 214—225. l.

¹⁷ Várkonyi 10 000 koronás keresete Várkonyiné ellen. Peres iratok. Kossuth Múzeum (Cegléd) birtokában 1969/3/6. (Továbbiakban KM.) Itt jegyezzük meg, hogy Várkonyi Istvánnal kapcsolatban új dokumentumok kerültek elő unokájánál, Hegedüs Lászlónál, aki azokat a ceglédi Kossuth Múzeum rendelkezésére bocsájtotta.

latos programját képezi, úgy, hogy a mezőgazdaságban elfoglalt munkatársaink is teljes bizalommal mondhatják a Népakaratot az ő közlönyüknek és bizalommal fordulhatnak hozzá őket érintő, vagy őket bántó, vagy rájuk sérelmes ügyben. Hű védőre és őszinte tanácsadóra találnak a Népakaratnál.”¹⁸ (Az én kiemelésem — FJ.)

Már a lap első száma nagy teret szentel a földmunkások problémáinak. Az „Aratás előtt” c. írás egy aratási programjavaslatot tartalmaz. A mezőgazdasági rovatot, amely mint mondottuk a lap jelentős részét tette ki, minden jel szerint Várkonyi vezette. Hozzá futottak be a különböző vidékekről a földmunkások levelei, aratási programmal kapcsolatos észrevételei, amelyek a lapban helyet is kaptak. Várkonyi ezeket közlése előtt megfelelően korrigálta és az aratási programjavaslatot is ezeknek megfelelően módosította tovább.¹⁹ A beérkező levelekből is következtetve a lap már megjelenése pillanatában népszerűvé vált az Alföldön, erre utal a rendőrség egyik bizalmas jelentése is. A jelentés leszögezi: „A mezei munkások közt általános tetszésre talált.”²⁰

A Népakarat frakció a lap segítségével egycsapásra elhódította a pártvezetőség-től az alföldi szervezeteket. A beérkezett földmunkás levelek is hitet tettek a Népakarat mellett. „H. A.” Orosházáról pl. így ír: „Ügyszólván csakis ez az egyetlen lapunk van a Népakarat.”²¹ Noha a lap első száma hangoztatta, hogy „A szociáldemokrácia szolgálatába lép és fegyvertársa lesz a párt érdekeit képviselő lapoknak.”²² Az események tanúsága szerint ez mégsem így történt. A pártviszály ügyesen eltitkolták a földmunkások előtt azzal, hogy erről a lapban nem esett szó. A Népakarat megjelenése mégis nyílt kihívás volt nem annyira a pártvezetőség egésze, mint személy szerint Silberberg és hívei ellen, akik a Népszava napilappá tétele után nehéz anyagi gondokkal küzdöttek. Egyben bátorítás volt a pártvezetés jobbszárnya felé is, a Silberberggel való nyílt szembeforduláshoz, és méginkább bátorítás a kormánykörök felé az osztályharcos erővel való nyílt leszámoláshoz. Az osztályharcos erők ellen irányuló hatósági zaklatások, üldözések és perek ugyanis alig szüneteltek és különösen fokozódtak 1895-től, amikor Bánffy Dezső lett a miniszterelnök. Vagyis ismételtelen a hatóságok mérték a döntő csapásokat a párt osztályharcos szárnyára, holott a mezőgazdasági szervezés hanyagolásával elkerülték a támadási felületet. Ugyanakkor az ezt célul kitűző Népakarat elkerülte a hatósági üldözést. Ennek a magyarázata abban keresendő, hogy márcsak Gombossy révén is a budapesti rendőrség jól ismerte a Népakarat körül tömörülő erőket és a Silberberg féle vezetéssel szemben rájuk tett. Másrészt a lap hangvételére sem lehetett panaszuk, az meglehetősen békülékenynek mutatkozott. A Népakarat elvileg az 1890-es Elvi Nyilatkozat alapján állt, de ahogy a második számában megjelenő „Politikai és szakegyesületi mozgalom” c. írásából is tükröződött a politikai harccal szemben a gazdasági harcot helyezte előtérbe, és szindikalista irányba kívánta eltolni a mozgalmat. Azzal érvelve, hogy az adott körülmények között még a nevelésre van szükség és a „proletáriátust a szakegyesületi mozgalom képes nevelni.”²³ A mezőgazdasági munkások szervezését is hasonló céllal kezdték újra.

Az alföldi mozgalmat is a munkabér kérdésekre, napi célkitűzésekért folyó küzdelemre próbálták korlátozni. Kétségtelenül ebben az időben előtérbe kellett, hogy

¹⁸ Népakarat 1895. jún. 21.

¹⁹ Lásd jún. 28., júl. 5., júl. 12., júl. 19., augusztus 2. stb. számokat.

²⁰ Fővárosi Levéltár Bp., Főkapitány eln. res. 518/1895. júl. 5-i jelentés. (Továbbiakban FLT. Bp., Kők. eln.)

²¹ Népakarat 1895. augusztus 9.

²² Népakarat 1895. június 21.

²³ Népakarat 1895. június 28.

kerüljön a nevelés, az agitáció kiszélesítése, a marxizmus terjesztése. Azt azonban nem lehet elfogadni, hogy erre csak „szakegyesületi mozgalom képes”. Az aratási programmal kapcsolatosan Várkonyi István meg is jegyezte, hogy az aratási program az még nem minden. Ez csak arra alkalmas, hogy „a mostani viszonyok közt ennek alapján megjavítsuk sanyarú helyzetüket, amennyire lehet. De mivel a mostani viszonyok közt a helyzet gyökeres megjavítását remélni sem lehet: azért kötelessége minden elvtársnak hogy terjessze a szociáldemokrácia elveit.”²⁴ Egy másik írásában párhuzamot vonva „a dőzsölő herék” és a forróságban dolgozó arató munkások közt rámutat, hogy „ez mind azért van, mert a földművelő munkásság még mindig csak hinni és imádkozni tud, de gondolkodni és szervezkedni és önmagát, önmagának a hatalmát, ennek hasznosságát felismerni, sorait megszámlálni, ami az erejét jelenti, nem tudja.”²⁵

Várkonyi jól látta, hogy mindezek nélkül nem lehet előrelépni, de ezeknél a lépéseknél nem kívánt megállni. Nem így a betegpénztár hivatalnokai, akik a pénztár 25 éves jubileuma alkalmából nem áttalották oda Bánffy miniszterelnököt is meghívni, aki ugyan személyesen nem jelent meg, de 50 korona kíséretében kívánt további sikereket. A Népszava ezt a gesztust felháborodott cikkben leplezte le.²⁶ A betegpénztár tisztviselői ezzel a lakájkodással nyilván azt akarták bizonyítani, hogy ők a kormánykörök számára is szalonképes pártvezetést akarnak megvalósítani. Végül opportunista magatartásuk — ami számukra nagyobb agitációs szabadságot jelentett — lehetőséget adott számukra, hogy a mezőgazdasági munkások megnyerése mellett növeljék táborukat az ipari munkásság körében is. Félő volt, hogy a hatóságoknak sikerül teljesen szétzúzni a pártot és annak szerepét a Népakarat frakció veszi át. Valószínű ez a körülmény is közrejátszott abban, hogy a pártvezetőség többsége kibékült velük és megtagadták, cserbenhagyták Silberberget. Kihhasználva a Népszava kudarcát, amely népszerűségét lecsökkentette lépésük zavart idézett elő még az osztályharcos erők táborában is.

Silberberg a Népszavát nem akarta kiadni a kezéből, hiszen ez lehetett volna az a fegyver, ami segítségével az osztályharcos erők, ha nehéz helyzetben is, de felvegyék a harcot. Ezután a pártvezetőség elhatározta, hogy új lapot ad ki a Népszával szemben, így született meg az „Új Népszava” gondolata. A lap megindításához azonban pénz is kellett. A lapot Várkonyi István pénzén indították meg, a feltétel nyilván az volt, hogy Várkonyi a Népakaratnál betöltött pozícióját az Új Népszavánál is megőrizheti és a pártvezetőség magára vállalta a földmunkás mozgalom további felkarolásának ügyét. A Népszava egy későbbi satirikus írása szerint amikor a pártvezetőség nehéz helyzetbe került Kiss Adolfnak támadt az az ötlete, hogy menjenek Várkonyihoz, ígérjék meg neki, hogy írhat a lapban amit akar, „csak adjon pénzt és bevesszük a pártvezetőségbe.” Ezt követően Pfeiffer vezetésével ment volna küldöttség Várkonyihoz, akivel a cikk szerint az egységessé létre is jött.²⁷

Kétségtelennek látszik, hogy az Új Népszava egy ideig Várkonyi kezében volt. Egyik rendőrségi jelentésben is úgy szerepel mint az „Új Népszava tulajdonosa.”²⁸ Úgy véljük erre történik utalás későbbi peres iratokban is, amikor felesége azzal vádolja „hogy az 1894 esztendőben az Akácfa utcában külön szerkesztőségi irodát

²⁴ Népakarat 1895. június 28.

²⁵ Népakarat 1895. augusztus 2.

²⁶ „Kormányoszocialisták” Népszava 1895. szeptember 6. Az eseményekkel foglalkozik S. Vincze Edit is Im. 218—219. l.

²⁷ „Kínai szocialista történet” Népszava 1896. július 31.

²⁸ FLt. Bp., Fök. eln. res. 644/1895.

és kiadó hivatalt rendezett be és ott 3 hónapon át saját költségén nyomatta a Népszava újságnak akkor naponként megjelenő példányait.”²⁹

Mivel 1895-től kezdődően Várkonyi István egyre jelentősebb szerepet játszik a párt életében és az 1896—97-es pártszakadás is személyével van összefüggésben szükségesnek látszik bemutatása.

Várkonyi István ceglédi földmunkás családból származott, 1881-ben költözött Budapestre, ahol különböző vállalkozásai révén gyorsan meggazdagodott. 1889-ben belépett a Magyarországi Általános Munkáspártba. Ettől kezdve idejének és vagyonának jelentős részét a mozgalomnak áldozta.³⁰ Várkonyi ekkor már több házzal rendelkező háziúrnak, jómódú polgárnak számított, de nem feledkezett meg arról, hogy fiatal korában maga is az agrárproletáriátus nehéz sorsát élte. A földmunkások és szegényparasztok helyzetén akart segíteni, mindenek előtt annak lehetőségét keresve jutott el a Szociáldemokrata Pártig, a szocialista eszmék tanulmányozásáig. Ez a tanulmányozás hozott döntő változást életében, ahogy ezt elmondta: „A szocializmust 1889 évben ismertem meg, s midőn olyanok találtam, mely úgy a földműveléssel foglalkozó kis vagyonúak, mint a földművelő munkások agyonkínlódás miatti kétségbeesztő — általam is átélt — s egyedül helyzetükön javító eszmének találtam, ezért kimundhatatlanul lelkesültem érte.”³¹

A döntő változás nála nemcsak azt jelentette, hogy elfogadta a szocializmus eszméit, vagy érzelmileg a párthoz kötődött, hanem ennél lényegesen többet. Egy céltudatos forradalmár akaraterejével fogott hozzá az új eszmék elsajátításához. „Eldobtam magamtól minden anyagi hasznot hajtó vállalatokat, kereskedést és minden időmet a tanulmányozásnak szenteltem.”³² — mondja. Minden eszközt és forrást megragadott ahhoz, hogy az akkori lehetőségeknek megfelelően szocialistává váljon. Emellett szinte autodidakta módon sokoldalú önképzést folytatott. Már a budapesti tartózkodása idején végezte el magánúton a középiskolát, és 40 éves fejjel jogot tanult. Ágoston Péter gondolkodó, mindig spekuláló embernek írja le, aki gazdasági ismeretek terén sem állt rosszul. Elmondja, hogy a diákok tudományos egyletében a vitatkozók mindig nagy figyelemmel kísérték. „Lehetséges, hogy munkásságáról rossz vélemény van — írja emlékirataiban Ágoston — de egy biztos, hogy ő a nemzetgazdaság és a szocializmus tudományának olyan komoly ismeretével rendelkezett, mint amilyenel csak kevesen, akik később vezető szerepet játszottak. A pártvezetőséggel kiobbant viszály akadályozta a magyarországi szocialistákat abban, hogy ezt az embert észrevegyék.”³³

Jóllehet úgy tűnt, hogy a 90-es évek elején főként pénze révén játszott jelentős szerepet a pártban, mégis tehetsége, szívóssága, nagy akaratereje emelte fel őt, nemcsak odáig, hogy jómódú háziúr legyen, hanem odáig is, hogy egyideig a pártvezetésben is jelentős szerepet játszon, majd a korszak parasztmozgalmainak kiemelkedő vezér-egyénisége legyen.

²⁹ K. M. 1969/3/6. Egy másik helyen 1893-as dátum szerepel és Várkonyiné azt állítja, hogy Várkonyi neve a lap címlapján is szerepelt. Bár nem tudjuk kétséget kizáróan eldönteni, hogy melyik lapról van szó, Népszava? Népakarat? Új Népszava? A dátumok azonban valószínű téves visszaemlékezésekből származnak. A körülmények az Új Népszava mellett szólnak. Várkonyi a per során elismerte, hogy a lap valóban a kezében volt és védekezésként hivatkozik a tanúkra: „Megállapítást nyert, a tanúk egyöntetű előadásával (Bokányi, Csizmadia, Jászai, Kiss Károly — FJ.) az, hogy a lap, amely hetenként egyszer jelent meg (ez is valószínűsíti, hogy az Új Népszaváról van szó — FJ.) csupán egy pár hétig állott fenn.” (Uo.)

³⁰ Várkonyi István életútjáról. Lásd: Párttörténeti Közlemények 1965. 4. szám.

³¹ A ceglédi szakkongresszuson elmondott beszédéből MMTVD II. 408. l.

³² Uo.

³³ Ágoston Péter német nyelvű emlékirataiból PI. Arch. 689. f. 95—96. l.

Várkonyi István az 1895-ös aktív politikai fellépéséig főként anyagilag támogatta a pártot, elsősorban annak vidéki agitációját. Attól kezdve, hogy könyveket, füzeteket vásárolt és azokat ingyen küldette le vidékre, szónokok útiköltségét fizette, egészen az Új Népszava kiadásáig jelentős anyagi áldozatot hozott a párt érdekében. Nevét 1892-től már a rendőrségnél is számontartották. „Várkonyi a szociáldemokrata tanok iránt érdeklődik, a párt összejövetelén olyankor résztvesz, s az ilyen alkalmakkor nagyobb összegekkel járul hozzá.”³⁴ — írja az egyik bizalmas jelentés. 1892-ben többször megfordult Cegléden, ahol a Népszavát terjesztette és egyeslet létrehozásán fáradozott.³⁵ A ceglédi agitációs tevékenységét 1895-ben is folytatta. Röpiratokat terjesztett és gyűlések tartásával kísérletezett.³⁶ Az Új Népszava körül tömörülő erők adták ki az „Egy kérdés a magyar nemzethez” c. röpiratot, amelyben ország, világ elé tárták a hódmezővásárhelyi vérengzés okait és az azt követő terrort. Nem lehetetlen, hogy a röpiratok terjesztése mellett e röpirat finanszírozását is ő vállalta.

1895-ben költözött fel Budapestre Orosházáról egy fiatal tehetséges agrár-proletár Csizmadia Sándor is, aki Várkonyi anyagi és erkölcsi támogatását élvezte. Várkonyi házánál szálltak meg és az ő vendéglátását élvezték a Budapestre utazó alföldi küldöttek is.

1895 őszére, már csak a Népakarat és az Új Népszavánál betöltött szerepkörénél fogva is Várkonyi kezébe került a földmunkás mozgalom irányítása. Az alföldi szervezetek az ő befolyása alá kerültek. A növekvő szerepénél és súlyánál fogva egyre nagyobb hatást gyakorolt a pártvezetésre is a földmunkások érdekeinek következetes képviselése végett.

A Népakarat augusztus 9-i számában közzétett „H. A.” Orosházáról írott levelében vetődik fel először egy földmunkás-kongresszus összehívásának a gondolata. Az addigra kiszélesedett aratási programvita kapcsán vetik fel a földmunkások, hogy időszerű lenne egy kongresszust összehívni, ahol az egységes feltételeket megbeszélhetnék. Ezt H. A. még újév előtt javasolta, mivel akkor már elkezdődnek a következő évi szerződés-kötések. A földmunkás-kongresszus gondolata mellett a másik érlelődő földmunkás követelés volt, hogy a párt indítson egy földmunkás szaklapot számukra. Várkonyi mindkét gondolatot magáévá tette és azok lelkes szorgalmazója lett. A Népakarat és az Új Népszava folyamatosan foglalkozott a földmunkások kongresszus mielőbbi összehívásának gondolatával. Szeptember 27-én az orosháziak képviselőjében Csizmadia Sándor és Szalay István személyesen is felkeresték Várkonyit, hogy vele a földmunkás-kongresszus ügyében tárgyaljanak. Tárgyalást folytattak Bokányival, Kiss Adolffal és Jászaival is.³⁷

A tárgyalásokat illetően külön bizottság alakult meg Orosházán Csizmadia Sándor lakásán, az említett feladatok előkészítésére.³⁸ A belügyminiszter erről értesítette a Békés-megyei főispánt is.³⁹ Várkonyi részvételével a pártvezetőség tagjaiból is alakult egy előkészítő bizottság. A bizottság összeköttetésben állt az Orosháziakkal.⁴⁰

A földmunkás-kongresszus ügye tehát 1895 végén komolyan felvetődött és még

³⁴ FLt. Bp., Fök. eln. res. 352/1892.

³⁵ FLt. Bp. Fök. eln. res. 349/1892.

³⁶ Az erre vonatkozó polgármesteri jelentés egykor megvolt. Pest megyei Levéltár Főispán res. 308/1895.

³⁷ FLT. Bp. Fök. eln. res. 644/1895.

³⁸ Gyulai Állami Levéltár (Továbbiakban: GYÁL.) Békés v. m. alispán eln. 43/1895. nov 18-án kelt jelentés.

³⁹ GYÁL Főisp. bizalmas 43/1895. nov. 30.

⁴⁰ FLT. Bp. Fök. eln. res. 54/1895.

az évben meg akarták ezt tartani a földmunkások. A kongresszus sikere érdekében az orosháziak jelentős tevékenységet folytattak. Baksa, Vásárhely polgármestere jelentette egy november 29-én keltezett jelentésében, hogy a földmunkások a kongresszust még decemberben meg akarják tartani, Vásárhelyen vagy Orosházán. A kongresszus tárgya — értesülése szerint — az aratási feltételek megbeszélése lenne.⁴¹

Az ellentétek kiéleződése Várkonyi és a pártvezetőség között

Annak ellenére, hogy az Új Népszava állandóan napirenden tartotta a kongresszus gondolatát, annak tényleges napirendre tűzésére mégsem került sor. A pártvezetőség a döntést halogatta, és végül a kongresszus összehívását egy évvel későbbre, 1896 karácsonyára javasolta.⁴² A pártvezetőség ezen döntéséről maga Várkonyi értesítette levélben az orosháziakat; ami azt mutatja, hogy ideiglenesen sikerült Várkonyit is meggyőzniök az elhalasztásról. Bár Várkonyi levele nem áll rendelkezésünkre, így nem tudjuk biztosan, hogy Várkonyi helyeselte-e ezt a döntést.⁴³ Az események menete arra enged következtetni, hogy a pártvezetőség többsége és a Várkonyi közötti súrlódások egyre gyakoribbak lettek. Az ellentétek, amelyek már az indulásnál ott feszültek a jobbratartó pártvezetés és a radikálisabb Várkonyi között, csak idő kérdése volt, hogy mikor kerülnek felszínre. A pártvezetőség a földmunkás-kongresszus összehívásának és a szaklap kiadásának halogatása mellett sokallta Várkonyi radikalizmusát a földmunkás-mozgalom terén. Féltekenyen szemléltek a földmunkás mozgalomban kivívott gyors népszerűségét. Féltek, hogy a mozgalom az ő kezében olyan mederbe terelődik, amely ismét a pártra zúdíthatja az uralkodó osztályok haragját, ezek sajtóinak rágalom hadjáratát, a hatósági üldözést. A szervezkedés továbbszélesítését nem tartották időszerűnek. Szélesebb paraszti rétegek bevonásával nem értettek egyet. Várkonyi földmunkás szakszervezetek létrehozására irányuló törekvéseit is elvetették. Így az ellentétek nyilvánvalóvá váltak, amit a pártvezetőség azzal is élezett, hogy Várkonyi írásait már nem közölték az Új Népszava hasábjain, mivel azok szerintük hatóságellenes kirohanásokat tartalmaztak.⁴⁴

A pártvezetőség fenti magatartása azzal magyarázható, hogy a Milleneum évében, 1896 májusára meghirdetett pártkongresszus nyugalalmát minden áron biztosítani akarták. Egyrészt szükségük volt erre azért, mert a frakció harc még nem dőlt el, — igaz ugyan, hogy az osztályharcos erőknél 1895 decemberére összehívott országos pártgyűlésen nem sikerült pozícióikat visszaszerezni. A földmunkások is távolmaradtak erről a kongresszusról. Ott csupán Fazekes Gábor és Váci János kiskunhalasi küldött jelent meg. A halasi küldöttek is javaslatot tettek a földmunkás-kongresszus egy éven belüli összehívására.⁴⁵ — a hatóságok jóindulatáért esedeztek, hiszen mint eddig is, most is sok múltott azon, hogy azok melyik irányzatot üldözik jobban. A pártvezetőség ezért nem kívánta a milleneumi rendezvényeket megzavarni, ezért kívánta fékezni a mozgalom lendületét. A pártvezetőség és a kormánykörök között errenézve valószínűleg létre is jött egy hallgatólagos fegyvernyugvás.⁴⁶ Ezt akadályozta volna Várkonyi túlzott radikalizmusa, amivel szemben fellépni igyekeztek.

⁴¹ Hódmezővásárhelyi Állami Levéltár polgármester eln. 424/1896.

⁴² FLt. Bp., Fők. eln. res. 54/1896. jan. 22-én kelt jelentés.

⁴³ GYÁL. Békés vm. főisp. bizalmas 43/1895.

⁴⁴ FLt. Bp., Fők. eln. res. 209/1896. márc. 23-án kelt jelentés.

⁴⁵ MMTVD II. 344. l.

⁴⁶ Errenézve lásd S. Vincze Edit Im. 234, 337. l.

Várkonyi István bizonyos rendőrségi értesülések szerint ezekután ki akarta adni a szaklapot akkor is, ha a pártvezetőség azt ellenezné. Szándékát a pártvezetőséggel is közölte. Állítólag a lap szerkesztésével Kiss Adolfot kívánta megbízni.⁴⁷ Ez a hír nyilván túlzó, s nehezen képzelhető el Kiss Adolf mint a lap leendő szerkesztője. Kiss, ha tett is ilyen ígéretet Várkonyinak, az nyilván csak az időhúzást célozta. A pártvezetőség Várkonyi bejelentésével kapcsolatban viszont olyan határozatot hozott, hogy a lapot a pártkongresszusig semmiképpen ne adja ki. Ha mégis erre a lépésre szánná magát, akkor ne Budapesten, hanem Orosházán adja ki. Valóban Budapesten kívül csak Orosháza jöhetett volna számításba, mivel az orosháziak egy kicsit gazdái is voltak a kiadandó lapnak. A gyűjtéseket a lap kiadásához már januárban elkezdték.⁴⁸ A pártvezetőség a lap Budapesten való kiadását már csak a fenti szempontok miatt is veszélyesnek tartotta. Várkonyival azonban mégsem akartak szakítani éppen a közelgő pártkongresszus miatt. A békekészség látszólag helyreállt, ezt az is mutatja, hogy a pártvezetőség az Új Népszava politikai lappá tételéhez szükséges kaució összegéért ismét Várkonyihoz fordult, aki azt meg is ígérte.⁴⁹ Ezután pedig Várkonyi Kürschner Jakabbal Szegedre is leutazott, a választások előkészítésére, mivel Szegeden K. Szabó Józsefet léptették fel jelöltnek.⁵⁰ Feltehetően a felmerült költségeket is ő fedezte.

A békekészség megőrzését tehát Várkonyi is kívánta, mivel ő is további eredményeket várt a soronkövetkező kongresszustól. Tekintélyét és befolyását arra akarta felhasználni, hogy bekerüljön a pártvezetőségbe. Kissé naivan úgy gondolta, hogy ez eleghoz lesz ahhoz, hogy célját elérje. „Mivel ezt az eljárást amelyet követek és követnek a szocializmussal összeegyeztethetőnek nem tartom — mondotta később — elsősorban úgy véltem rajta segíteni, hogy a pártvezetőségbe bejutva a vidéki elvtársak tudta és minden viszály nélkül — mert gondoltam, hogy a szennyesük hangoztatása nem szül jó vért — sikerül rendezni és jó útra terelni mind a vezetőségi ügyet, mind a földművelő nép érdekében való több és nagyobb tevékenység keresztülvitelét.”⁵¹ (Az én kiemelésem — F. J.)

A párt IV. kongresszusa a vidéki küldöttek túlsúlyát hozta, hiszen a 41 fővárosi küldöttel szemben 72 vidéki küldöttet igazoltak. A vidéki küldöttek súlyának megfelelően exponálódtak a földmunkások legfontosabb problémái is. Foglalkozott a kongresszus a szaklap kiadásának és a földmunkás-kongresszus összehívásának kérdésével is. A lap kiadásával a kongresszus a pártvezetőséget bízta meg, amelynek tagja lett Várkonyi István és az orosházi Csizmadia Sándor is. A pártvezetőség viszont a kongresszus előestéjén, május 23-án a Molnár-féle vendéglőben tartott előértekezleten, amelyen az orosházi előkészítő bizottság nevében Csizmadia Sándor és Szemenyei István is megjelent, olyan határozatot hozott, hogy a lap kiadásával, mivel annak költségeit is magára vállalta, Várkonyi Istvánt bízta meg.⁵²

„A földmunkások mozgalma és állásfoglalása a tervezett földmunkások kongresszusához” címmel külön napirendi pontját képezte a kongresszusnak a parasztkérdés. Csizmadia Sándor a napirendi pont előadója hangoztatta, „hogy csakis úgy érhető el eredmény, ha szervezkedések útján intézmények létesülnek, amelyek a cél elérésére szükséges eszközöket már magukban hordják.”⁵³ A továbbiakban

⁴⁷ FLt. Bp., Fők. eln. res. 219/1896. márc. 16-i jelentés.

⁴⁸ GYÁL Békés vm. alispán eln. M. M. I. 4/96. Az orosházi főszołgabíró jelentése.

⁴⁹ FLt. Bp., Fők. eln. res. 287/1896. április 16-i jelentés.

⁵⁰ FLt. Bp., Fők. eln. res. 307/1896. április 21-i jelentés.

⁵¹ MMTVD II. 409. i.

⁵² FLt. Bp., Fők. eln. res. 443/1896. május 29-i jelentés.

⁵³ Új Népszava 1896. május 29.

Csizmadia sürgette a szervezkedés meggyorsítását. Ennek érdekében szükségesnek tartotta a szakkongresszus összehívását és az adott helyzet javítását célzó program kidolgozását.

Várkonyi és a pártvezetőség nyílt szembe fordulása

Az 1896-os IV. pártkongresszus a betegpénztári csoport és a vele szövetséges erők győzelmét hozta, ez tükröződött az új pártvezetőség összetételében is. A nagyszámú földmunkásküldött megjelenése, Várkonyi és Csizmadia pártvezetőségi tagsága a problémák rendezésének a látszatát keltette: valójában pedig előrevetette az újabb pártszakadás árnyékát.

Ellentétek jelentkeztek a pártvezetőség megválasztásánál is. A rendőrség bizalmas jelentése arról számol be, „hogy a 15 tagból álló pártvezetőséget alig voltak képesek megválasztani. . . végül pártvezetőségi tagnak meg lett választva egy Schwarcz nevezetű fiatal ember, aki az egész kongresszus ideje alatt, mint ajtónálló szolgá működött, ki a tagok kívánatára kinek gyufát, s székeket hordozott a terembe.”⁵⁴ Az új pártvezetőségnek „már a megalakulása is gyanús volt, — mondja Várkonyi — mert egy állítólag a kormány által fizetett Schwarcz J. meg, Rozenczweig Móric gseftelő szocialisták oly módon jutottak be oda, hogy a betegpénztár csatlósai az asztalokra és a tribünökre ugrottak fel és úgy kiáltották ki pártvezetőségi tagoknak őket. Persze a jóhiszemű vidéki elvtársak tiltakozni nem tudtak ellene, mert azt sem tudták, hogy kik azok, hogy mifélék, így könnyűszerrel keresztül vihették ravasz tervüket.”⁵⁵

A rendőrség a bizalmas értesülései útján igen komolynak tartja az ellentéteket. Így szól az egyik jelentés: „A Budapesten székelő szociáldemokraták és ezek pártvezetősége között anyagiakból kifolyólag oly éles ellentétek vannak, hogy ezek előbb utóbb a párt feloszlására, jobban mondva széttörlésére fognak vezetni.”⁵⁶ A továbbiakban arról is beszámol a jelentés, hogy az értesülések szerint a pártvezetőségben az ellentétek igen komoly oka a korrupció. A rendőrség azzal is megvádolja a pártvezetőséget, hogy a befolyt pénzeket magán célokra használják fel és az ezen való torzszalkodás szülte a bizalmatlanságot és ellentéteket.⁵⁷ Ezek a híresztelések azt a célt szolgálták zömükben, hogy elősegítsék az MSzDP-on belül a további bomlást.

Ha egy kicsit eltúlozzák is a jelentések a valóságot, mégis érzékeltetik azt, hogy Várkonyi milyen körülményekkel találta szemben magát, amikor elérkeztnek látta az időt céljai megvalósítására. „Mind annak dacára, hogy tudtam, hogy a kormánynak egy megbízottja is van a pártvezetőségben, az egész pártvezetőségi eljárásnak a szocializmushoz illő mederbe terelését mégis megkísérletem, de hasztalan — monja —, mert a kormány embere a betegpénztár csatlósáival a mozgalom fej-

⁵⁴ Flt. Bp., Fők. eln. res. 456/1896. Idézi még S. Vincze Edit I. m. 247. 1.

⁵⁵ MMTVD. II. 409. 1. Itt igen érdekes adalékot hallgat el a rendőrségi jegyzőkönyv Várkonyi beszédéből, amit egy polgári lap teregetett: Várkonyi azt is elmondta Rozenczweig Móricról, hogy Debrecenben üzleti könyveket hamisított és sikkasztott, most pedig a kormánynak dolgozik. Állítja hogy ő mindezeket adatokkal tudja bizonyítani, de a pártvezetőség nem ad neki igazat. (Függetlenség 1897. febr. 17. A lap tudósítója lent volt a ceglédi kongresszuson.) A dologban nyilván volt igazság, mivel a rendőrségi jelentés elhallgatta. A Népszava 1895. aug. 5-i száma is írt annak idején Rozenczweig „piszkos dolgairól, ami miatt sok szakegyletből és pártszervezetből (Debrecen) „kiebrudalták”.

⁵⁶ Flt. Bp., Fők. eln. res. 456/1896.

⁵⁷ Uo.

lesztését gátolta. . . . Rádi a pénzkezeléséveli garázdálkodásának korlátozását egyáltalán nem tűrhette, a betegpénztár csatlósai pedig, hogy a lapot a pártvezetőség 5 tagjából álló sajtóbizottság vezesse s ők ne használhassák szabadon, semmiképpen sem akarták. S így *bármit tettem is a pártügy rendezésének érdekében, azon semmit sem segíthettem.*⁵⁸ (Az én kiemelésem — FJ.)

Várkonyi fellépése a pártvezetőség ellen részben korrupciós vádak hangoztatásával kezdődött. Pártvezetőségi tisztét komolyan veszi, — a fentiekből ítélve komoly tiszte is lehetett — mindenekelőtt a pártvezetőség gazdasági ügyeit akarja tisztán látni, így próbál rendet teremteni. Ez a lépése azonban a pártvezetőség teljes ellene fordulását eredményezte. „Reám fordították szekerük rúdját — mondja Várkonyi — mindaddig martak, igyekeztek viccelni, gúny tárgyává tenni, míg ott nem hagytam őket, anélkül, hogy az ügyet rendezhettem volna.”⁵⁹

Úgy gondoljuk, hogy a betegpénztári csoportnak és a megválasztott új pártvezetőségnek valóban voltak korrupciós bűnei, még azon szempont figyelembevételénél is, hogy ezidőben a szembefordulás gyakori eszköze volt a korrupciós vádak felhozása. Továbbá abban a vádban is volt igazság, hogy a pártvezetőségben rendőrspiclik is bekerültek. A pártvezetőség Várkonyival való szembefordulását mégis helytelen csupán ezzel magyarázni. A pártvezetőség a IV. kongresszuson elérte célját — s ez is mutatja, hogy mennyire taktikai kérdés volt számára Várkonyi megnyerése — *és szembefordult a földmunkásmozgalom harcosszélének gondolatával, semmiképpen nem akarta, hogy a mozgalom irányítása, az agitáció eszköze, a szaklap a párt zászlója alatt a radikális Várkonyi kezébe menjen át.* „A pártvezetőség ismerve Várkonyi félszeg észjárását és radikalizmusra hajló érzületét, — írja a rendőrségi jelentés is — attól fél, hogy ezen lappal a mezei munkások közt oly mozgalmat idéz elő, mely azokra nézve igen hátrányos következményekkel járna, másrészt, attól tart, hogy Várkonyi, kinek kezében úgyszólván az alföldi szociáldemokrata propaganda száalai összefonódnak arra fog törekedni, hogy a mezei munkásokat a pártvezetőség befolyásától távoltartsa.”⁶⁰ Érthető ez olyan értelemben is, hogy a jobbra tartó pártvezetőség tömegbefolyása minimálisra csökkenhetett volna.

Ilyen értelemben foglalkozik a Népszava is ezzel a kérdéssel, utalva Várkonyi le nem közölt cikkeire, így kommentálja a Várkonyival való szembefordulás okát Várkonyi, „aki egész mást remélt és pénzét más célokra vélte felhasználni, a hitvány érdekvadászokat csakhamar felismerte, és tevékenységüket nem akarta méltányolni. Olyan cikkeket írt, amelyek *kemény igazságokat tartalmaztak és amelyek a szociáldemokratikus igazságokat akarták terjeszteni az elnyomott nép között*”. A Népszava cikkírója szerint még ezt követően rövid tanácskozás után elhatározták, hogy túladsanak Várkonyin minden nyilvános botrány nélkül.⁶¹

Várkonyi „nyilvános botrány nélkül”-i elszigetelésében a legkínosabban a szaklap kérdése érintette az új pártvezetőséget, mivel a lap kiadásával már egyszer Várkonyit megbízta és ehhez tartotta magát az orosházi előkészítő bizottság, valamint a pártvezetőségből Csizmadia Sándor is. Ahhoz, hogy Várkonyi ne indítsa meg a lapot, saját híveit, a földmunkásokat kellett volna vele szembefordítani Orosháza megnyerésével, mivel Orosháza az akkori földmunkásmozgalom központja volt. Jól látta a kérdést a pártvezetőség és Várkonyi is, hogy a harc Orosházán dől el;

⁵⁸ MMTVD II. 409. 1.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ MMTVD II. 362. 1.

⁶¹ Népszava 1896. júl. 31. Kínai szocialista történet.

aki kezében van Orosháza, az maga mellé állíthatja az egész Alföldet. Így indult meg egy hosszú harc Várkonyi és a pártvezetőség között, az orosházi szervezet támogatásának megszerzéséért.

Harc Orosházáért, Várkonyi és a pártvezetőség között

A pártvezetőség azzal a tervvel is foglalkozott, hogy maga jelenteti meg a lapot, mint az Új Népszava mellékletét.⁶² Ehhez lényegesen kedvezőbb anyagi és erkölcsi feltételekkel rendelkezett Várkonyi, s mint ahogy a rendőrség erről tudomást szerzett legkésőbb szeptember 1-ig tervbe is vette azt.⁶³ A pártvezetőség, mivel látta Várkonyi hajthatatlanságát taktikai tárgyalásokba bocsátkozott vele és megpróbálta rábírní, hogy a kiadandó lapot a pártvezetőség ellenőrzésének vesse alá. Ez az idő arra kellett, hogy közben nyomást gyakoroljanak Orosházára, hogy szakítsa meg a kapcsolatot Várkonyival.⁶⁴ Egy augusztus 22-én keltezett jelentés arról számolt be, hogy a megegyezés létre is jött Várkonyi és a pártvezetőség között, miszerint a lapot a pártvezetőség fogja kiadni és a földmunkás kongresszust is ugyanő hívja össze karácsonykor Budapestre. Megjegyzi azonban a jelentés, hogy az orosháziak ezt nem fogadták el, mivel ők Orosházán vagy Cegléden akarják tartani a kongresszust.⁶⁵ Nem tartjuk valószínűnek, hogy ilyen egység létrejött volna a bekövetkező események miatt. Ezt a hírt valószínűleg a pártvezetőség költötte. Ugyanis *Várkonyi István ebben az időben „inkognitóban járt Orosházán”* — s ez a hír az igaz — a jelentés szerint csak azért, hogy a közelgő választások idejére jelöltesse magát, — ez nem áll — valószínűbb az, hogy már a *Földművelő megjelenésének* részleteit beszélte meg.

A pártvezetőség előtt sem maradt titok Várkonyi orosházi útja és nyomban megjelenik Orosházán, az orosházi származású Adász József pártvezetőségi tag, hogy Várkonyit befektítse.⁶⁶ *Adász Józsefet Rádi Sándor követte, hogy az ottani bizalmi férfiakkal tárgyaljon. Rádi ráveszi őket, hogy ha Várkonyi saját szakállára mégis kiadná a lapot, ne támogassák és ne fogadják el.* Ezen a megbeszélésen egyedül Csizmadia Sándor vette védelmébe Várkonyit.⁶⁷

Mire Rádi Sándor visszaérkezik Budapestre, *Várkonyi augusztus 29-én kiadja Magyarországon az első földmunkás lapot. Megjelenik a Földművelő, Csizmadia Sándor szerkesztésében.* A lap kiadását most tartotta a legalkalmasabbnak, — mondja Várkonyi — „Nem törődve azzal, hogy a strébereknek (mármint a pártvezetőség — F. J.) tetszik, vagy nem”.⁶⁸ Mint ebből a mondatból is kitűnik, a Földművelő első száma is a pártvezetőség elleni támadással kezdődik, azaz az első nyilvános védekezéssel Várkonyi részéről. Ezután az Orosházáról visszatérő Rádit a pártvezetőség egyenesen Ceglédre küldi, annak kiderítésére, hogy Várkonyi miképpen agitál a pártvezetőség ellen, hogy alkalmas eszközöket lehessen igénybe venni az ellensúlyozására.⁶⁹ Az orosháziak pedig, akik még nem láttak tisztán, levelekkel árasztották el a pártvezetőséget, hogy milyen álláspontot is foglaljanak el a Földművelő-vel szemben.

⁶² Flt. Bp., Fök. eln. res. 604/1896. július 21-i jelentés.

⁶³ Flt. Bp., Fök. eln. res. 634/1896. július 31-i jelentés.

⁶⁴ Uo. Hivatkozik még rá S. Vincze Edit I. m. 256. l.

⁶⁵ Flt. Bp., Fök. eln. res. 713/1896. augusztus 22-i jelentés.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Flt. Bp., Fök. eln. res. 760/1896. szeptember 2-i jelentés.

⁶⁸ Földművelő 1896. augusztus 29.

⁶⁹ Flt. Bp., Fök. eln. res. 760/1896. szeptember 2-i jelentés.

A Földmívelő és fogadtatása

Nem késik soká a pártvezetőség hivatalos állásfoglalása a Földmívelőről, az Új Népszava szeptember -i számában a következő nyilatkozatot teszik közzé: „Várkonyi István budapesti lakos, vállalkozó azzal lepte meg a világot, hogy a földmívelők számára lapot indított, a lap megjelenést első száma máris bizonyítja, hogy itt egy közönséges pártellenes magánvállalattal állunk szemben, amely nem érdemes sem támogatásra, sem arra, hogy akár a lapot, akár a vállalkozóját komolyan vegyük. Csupán félreértések kikerülése végett nyilatkozatjuk ki, hogy a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetősége Várkonyi István vállalkozó lapjával semminemű összeköttetésben nem áll, a lap a párt tudta és beleegyezése nélkül jelenik meg, érte semmi felelősséget, sem anyagot, sem erkölcsöt nem vállaltunk és figyelmeztetjük az elvtársakat, hogy a lapot ne terjesszék, ne támogassák, hanem utasítsák vissza*”.⁷⁰ (Az én kiemelésem — F. J.)

Nézzük meg pontonként a pártvezetőség vádját. A IV. kongresszuson pártvezetőségi tagnak megválasztott Várkonyi István már csak „vállalkozó”. A lap megjelenéséről, mint valami meglepetésről beszél a nyilatkozat, mint amely a párt tudta nélkül jelenik meg. A május 23-i pártértekezleten hozott döntésen kívül még egy tényt hallgatnak el, ugyanis Várkonyi felkérte a pártvezetőséget, a Földmívelő megjelenése előtt, hogy annak megjelenését nyilatkozatban tegyék közzé az Új Népszavában. Ezt megtagadták. A legsúlyosabb vádpont hogy a Földmívelő „egy közönséges pártellenes magánvállalat”, e pont megnyugtató tisztázásához szemügyre kell vennünk a lap első számát és annak programját.

*A Földmívelő mint földmunkás szaklap indult, ennek megfelelően fogalmazta meg Csizmadia és Várkonyi a lap fő célkitűzéseit, mely szerint elsősorban agitációs, felvilágosító, propaganda eszköz lett volna. Azoknak a legfontosabb feladatoknak a megoldását készítette volna elő, amelyek már évek óta napirenden voltak és a IV. kongresszuson felmerültek, illetve amelyek szükségességét Várkonyi és Csizmadia már előbb is sürgették. Érdemes összevetni a Földmívelőt Csizmadia előző megnyilatkozásaival, ezek az összevetések azt bizonyítják, hogy az induló lap profiljának, programjának kialakításában nagy szerepe volt a lapot szerkesztő Csizmadia Sándornak. A lap fő feladatának a földmunkások helyzetén való javítást tartja, „szabadságért, az emberi egyenlőségért, a becsületos munkáért járó, becsületos kenyérért való harcra” szólít, ennek elengedhetetlen eszközét a szervezkedésben a polgári demokratikus szabadságjogokért vívott harcban, fontosabb napi követelésekben látja. Az ezekért vívandó harc azonban „nem véres küzdelem lesz — mondja — hanem békés, nyugodt előrehaladás... nem ásóval, kapával” tartalmazza az első számban megjelenő „Felhívás Magyarország földműves népéhez”, amely Csizmadia Sándortól származik.*⁷¹

Csizmadia Sándor a Földmívelő megindulásával Budapestre költözik, hogy a lapot, szerkeszthesse.⁷² Várkonyi szerzett albérleti szobát és azt bebútoroztatta számára, ezzel kezdődött el a Földmívelő megindítása.⁷³

Az első számban jelenik meg Várkonyi István programnyilatkozata is. *Vár-*

⁷⁰ Új Népszava 1896. szeptember 4.

⁷¹ Földmívelő 1896. augusztus 29. Ez a gondolat így szerepel Csizmadia könyvében: „Szóval egyesülniök kell a mai rossz társadalmi szervezet megdöntésére, csakhogy ezt ne akarják bortal, vagy bármiféle erőszakos eszközökkel.” (Csizmadia Sándor: A földmívelő munkásság helyzete és feladata. Orosháza én. 43. l.)

⁷² Flt. Bp. Fők. eln. res. 868/1896.

⁷³ Földmívelő 1896. november 13.

konyi a lap programját „a szegény és kisvagyonú földműveléssel foglalkozó és munkát végző nép (tehát a földmunkások és szegényparasztok — F. J.) ügyeivel való foglalkozásban”, „érdekeinek megvédésére vonatkozó törekvés”-ben, „jogaiknak emberi tekintélyükért és méltóságuk kivívásukért való harc”-ban látja. Hangoztatja továbbá, hogy „a földműveléssel foglalkozó és nehéz munkát végző nép... a herék és naplopók által igábaszorított és szolgaságba kényszerített helyzetből teljesen kiszabadíttassék. A szíriján élősködő úri huncudtságot űzőket, hogy a nyakukról teljesen lerázhassa és munkálkodhasson maga és családja jóléte és boldogságáért”. A Földmívelő feladata, hogy ezt a harcot vezesse, de vigyázni kell arra, hogy a mozgalom „a törvény korlátjain át ne csápjon.” — Tehát itt Várkonyi sem lépi túl lényegében a szociáldemokrata álláspontot, viszont a lap céljának tekinti, hogy a „szociáldemokrácia óriási előnyeit és hasznát a földművelő munkássággal... a kisvagyonú polgárokkal és gazdákkal megismertesse.” „Megismertesse pedig oly értelemben, mely a nép felfogásának legjobban megfelel — mondja Várkonyi — vagyis, hogy legkönnyebben ismerhetik meg a magyarországi viszonyokhoz képest. A szociáldemokrácia eszméinek megvalósításához legalkalmasabb és első lépések egyike a mostani mindenféle adó eltörlése, és helyébe a fokozatos adó életbeléptetése.”⁷⁴ (Az én kiemelésem — F. J.)

Várkonyi agrárkérdésben elfoglalt álláspontja viszont már lényeges különbséget mutat a pártvezetés hivatalos véleményével szemben. Várkonyi a magyarországi viszonyoknak a pártvezetőségénél nagyobb jelentőséget tulajdonított. Ki akarja terjeszteni a párt agitációs munkáját a „kisvagyonú” polgárookra és gazdákra is. Meglátja, hogy a szocialista célkitűzésekhez a polgári demokratikus célkitűzéseken keresztül vezet az út. Ez nemcsak a progresszív adó követelésében jut kifejeződésre, hanem ahhoz az alábbiak ezt bizonyítják, ezt a kérdést Várkonyi a maga módján meg is válaszolja. További eltérésnek számít az, hogy Várkonyi meg akarja ismertetni „a földmívelő munkássággal a szakegyesülés előnyeit és hasznát”, sikra szállt az önálló földmunkás szakszervezetek létrehozása mellett. Ezek még nem jelentettek pártellenességet és nem bizonyították a szocialista eszméktől való eltérést. A lap rendeltetését és a körülményeket figyelembevéve, mivel az szociáldemokrata lapnak indult, nem róhatjuk fel hibájául azt sem, hogy nem jelöli meg világosan a végcél. Vitázva Simon Péterrel, aki a Földmívelő első számát más megfontolások alapján értékelve ezt bizonyos értelemben számonkéri Várkonyitól. Úgy gondoljuk, hogy a szocialista végcélhoz való viszonyának a számonkérése csak később, a külön párttal alakulás után indokolt.⁷⁵

Úgy véljük, hogy az a tény, hogy Várkonyi a lap programjában külön beszél a földmunkások „érdekeinek megvédésére vonatkozó törekvés”-ekről és a kizsákmányolók elleni harcól akiket a népnek le kell a nyakáról rázni, — ahogy ezt a kiemelt részek tartalmazzák — tehát a program magába foglalja a közelebbi és távolabbi célokat is. A végső szó kimondásához azonban csak Várkonyi későbbi tevékenysége és megnyilatkozásai adhatnak választ. A végcél megjelölését csak a pártszakadás után, az új párt megalakulásakor kérhetjük majd számon.

Szeptember 4-én az osztályharcos erők lapja a Népszava is foglalkozik a Földmívelő megjelenésével. A Népszava még korainak tartja, hogy a lapról ítéljen. „Különben nem akarjuk elmulasztani ezen helyen is figyelmeztetni Várkonyi elvtársat, hogy nagyon sikamlós útra tért és könnyen két szék között a földre bukik.

⁷⁴ Földmívelő 1896. augusztus 29.

⁷⁵ Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848—1948. Szerk: Szakács Kálmán és Pölöskei Ferenc MEDOSZ 1962. I. k. 247. l. (Továbbiakban: Földmunkás és ... I. k.)

Mi melegen óhajtjuk, hogy lapja a tátongó úrnek... melyet hivatva van betölteni megfelelően.”⁷⁶

Valóban az az út, amelyen Várkonyi elindult rendkívül „sikamlós” volt. A Földművelő fogadtatásával nyilvánvalóvá vált, hogy a földmunkásmozgalom érdekei szembe kerültek a szűklátókörű pártvezetéssel. Nyilvánvalóvá vált, hogy az akkori párt vezetőség nem ismerte fel a munkás-paraszt szövetség kiszélesítésének és a polgári demokratikus élű paraszti osztályharc hatékonyabb támogatásának szükségességét. Nem akarta megszervezni és harcba hívni a forradalmi paraszt tömegeket a fennálló társadalom ellen. Jóllehet az ipari munkásság még nem képezett olyan jelentős erőt Magyarországon, hogy a fennálló társadalom megdöntésére gondolhatott volna. Az agrárproletariátus és szegényparasztság helyzete viszont a 90-es évek derekára már nem tűrt halasztást. A paraszti osztályharc éleződött. Így a párt vidéki földmunkás-szervezetei és az ezek körül egyre nagyobb táborot képező földmunkás és szegényparaszti erők mozgalma arra kényszerült, hogy a pártvezetéssel szemben próbáljon más irányt szabni a párt politikájának. Ez a párttól való elszakadás, az ipari munkások szövetsége elvesztésének, ideológiai zűrzavarnak a veszélyét hordta magában. Ez volt az a „sikamlós” út, amelyen Várkonyi elindult, amikor a pártvezetés ellenére is kiadta a Földművelőt.

A pártszakadás közvetlen előzményei

Az MSZDP vezetősége nem óhajtott sem parasztpolitikáján, sem Várkonyival kapcsolatban az álláspontján változtatni, ugyanakkor az igen kiszélesedett földmunkás bázist sem akarta elveszíteni. Ebből az alapállásból egy dolgot kísérelhetett meg, mégpedig azt, hogy Várkonyi népszerűségét megtörje, a földmunkásokat szembefordítsa vele. Ez pedig csak az ellentétek továbbmélyüléséhez és pártszakadáshoz vezethetett. Jóllehet a pártvezetésnek ez nem lehetett szándékában. Várkonyi is úgy gondolta, hogy sikerül a földmunkásoknak a Földművelő melletti fellépésével azt végülis elfogadtatni a pártvezetéssel. Erre engedett következtetni, hogy a Földművelő széles teret engedett hasábjain az ellentétek felszámolását követelő írásoknak.

A Földművelő meztagadásával egyidőben a pártvezetés meghirdette a földmunkás-kongresszus összehívását 1896 karácsonyára. Ennek érdekében október 4-re értekezletet próbált összehívni az orosházi előkészítő bizottság megkerülésével. Az értekezlet célja nemcsak a kongresszus ügyében hozandó döntés, hanem egy új lap kiadása is lett volna. Ezt az értekezletet megakadályozta az előkészítő bizottság szeptember 22-i ülése. Ezen a ülésen a Földművelőt elismerték és tiltakoztak az ellenlap kiadásának terve ellen. A földmunkás-kongresszus összehívásának jogát fenntartották maguknak.⁷⁷

A szeptemberi értekezlet után a pártvezetés látszólag meghátrált, valójában pedig teljes erővel indította meg a harcot Várkonyi és hívei ellen. Első lépése Csizmadi Sándor megnyerése volt. Csizmadiát sikerült szembefordítani Várkonyival és elszakítani a Földművelő tábortól. A pártvezetés Csizmadiával való kapcsolata nyilván sosem romlott el úgy mint Várkonyival. Így elsősorban hiúságánál fogva viszonylag könnyű volt a leválasztása. „...mivel tudják, hogy vélem etekintetben célt nem érnek Csizmadiát próbálták lekenyerezni.”⁷⁸ — írta Várkonyi.

⁷⁶ Népszava 1896. szeptember 4.

⁷⁷ Foglkozik az eseményekkel Simon Péter is. Földmunkás és ... I. k. 241. 1.

⁷⁸ Földművelő 1896. november 13.

Várkonyi állhatatosságáról a pártvezetőség is nyilván meggyőződött az évek során. Várkonyi nem az az ember volt, akit el lehetett tántorítani célkitűzéseitől, elveitől. Várkonyi elvi szilárdságáról Rudnay főkapitány is elismeréssel írta: „Ami Várkonyi István személyét illeti, azt bizalmi szolgálatokra megnyerni úgy hiszem aligha lehet,⁷⁹ mert ő a mozgalomban, amelybe már vagyónának egy részét beleölte — elvi álláspontot foglal el annak rajongó híve ... és neki dacára annak, hogy a pártvezetőség őt minden eszköz felhasználásával az alföldi agrárszocialista mozgalomban való szereplésében lehetetlenné tenni iparkodik, a mezei munkások között sok híve van, s ezen mozgalmat, melynek szálai éveken át az ő kezében összpontosultak, minden ízében ismerni.”

A pártvezetőség úgy gondolta, hogy Csizmadia megnyerésével megnövekedtek az esélyei Várkonyi ellen Orosházán is. Az akció megindítására kedvezőnek mutatkozott a november 18-ra kiírt pótválasztás időpontja. Rádi Sándor és Kiss Adolf utazott le, akik az ottani pártvezetőséggel meg is egyeztek. Eredetileg mindkét képviselőjelölt (Veres József Függetlenségi párt és gr. Zay kormánypárti) ellen röpiratot adtak ki, majd egy harmadik röpiratban csak Verest, illetve Várkonyit támadták azzal az ürüggyel, hogy ő röpiratot adott ki Veres mellett.⁸⁰ Ezek után az Orosházán tartózkodó Rádi Sándor és az ottani pártvezetőség gr. Zay kormánypárti képviselőjelölt mellett kezdett korteskedni, mivel állítólag Zay 3000 forintot ígért a pártnak agitációs célra. Másrészt ígéretet tett, hogy programjába veszi az általános választójogot is. A paktum már szinte létrejött, amikor „váratlanul megjelenik Várkonyi és a már már a gróf pártján levő szocialistákat semlegességre bírta.”⁸¹ Az események azonban azt mutatják, hogy Zay pénze többet nyomott a mérlegen,⁸² ugyanis Zay 1233 szavazattal győzött Veres 1189 szavazatával szemben. A jelek szerint a szociáldemokraták egy része sem tudott az akkori idők választási erkölcsére fölé emelkedni.

Szemeyei az eseményeket követően a Népszabadságban magyarázkodni próbált.⁸³ Mondván, hogy azért szavaztak Zayra, mert Veres antiszemita és a Kossuth párt is csak az írni olvasni tudónak akar választójogot adni. Anélkül, hogy ezeket kétségbevonják nem fogadhatjuk el a kormánypárt melletti korteskedés helyességét szociáldemokrata részről.

Várkonyi megjelenése Orosházán újabb fordulatot idézett elő. Fellépése nyomán az orosházi pártszervezet összeült és a korteskérdésben résztvevő vezetőséget leváltotta és azokat kizárta a pártból.⁸⁴ Ezt az eseményt a rendőrség embere így kommentálja: „Várkonyi felhasználván ezen alkalmat az ottani bizalmi férfiakat azon ürügy alatt, hogy a pártszervezet vezetői Rádival gr. Zay Miklós kormánypárti jelölt érdekében agitálnak, rávette arra, hogy a szervezet összes férfait a szervezetből kizárják, ami meg is történt. Rádi Sándortól elfordultak. Csizmadia, Szalay, Szemeyei és még többen pedig a pártszervezetből kizárattak. *Várkonyi ezáltal elérte azt,*

⁷⁹ Rudnay elismerő sorait Jessenszky Sándor miniszteri tanácsos levelére válaszolja, aki úgy gondolja, hogy Várkonyit esetleg meg lehetne nyerni bizalmas szolgálatokra az események után, Flt. Bp., Fők. eln. res. 53/1897.

⁸⁰ Ez a röpirat így szól: „Igaz szocialistának kormánypárti jelöltre szavazni lehetetlen, de ott ahol szocialista jelölt nincs a függetlenségi párti jelöltet kell támogatni.” Alföld 1896. november 20.

⁸¹ Alföld 1896. november 20.

⁸² Népvészér 1896. november 22. A lap szerint a szocialistákat 15—100 Ft-jával fizette le a gróf. Uo. november 29.

⁸³ Népszabadság 1896. november 27.

⁸⁴ Földművelő 1896. november 20. A lap közli az itt hozott határozatot is.

hogy az egész Alföld ismét ellentétbe helyezkedett a budapesti központi pártvezetőséggel.”⁸⁵ (Az én kiemelésem — F. J.)

Az orosházi pártszakadás mindenképpen Várkonyi sikere volt a pártvezetőséggel szemben. A pártvezetőség befolyása hosszú ideig csak a pártból kizárt személyekre korlátozódott, országos méretekben pedig igen megcsappant. A földmunkások a Földművelőben közzétett leveleikben Csizmadiát árulónak nevezték.

A pártvezetés irányvonalának megváltoztatásához, s földmunkásmozgalomhoz való viszonyának felülvizsgálásához azonban csak a földmunkások fellépése kevés volt. Az ipari munkások nem követték példájukat. Nem találták meg egymás kezét, így Várkonyi és a földmunkások, valamint a pártvezetőség közti viszály csak a köztük levő ellentéteket mélyítette tovább. A fentiekhez hozzátesszük, hogy az orosházi pártban bekövetkezett szakadás ekkor még nem jelentett országos pártszakadást, de azt követően az események rohamosan haladtak a munkás-paraszti szövetség megbomlása felé.

Az egyre bátrabb és rohamosabb földmunkás szervezkedés jelentős új területekre terjedt ki. A Földművelő népszerűsége rendkívül megnőtt. A lap elősegítője lett a földmunkások öntudatra ébredésének, ahogy Várkonyi írta korábban annak, hogy „megszámlálják soraikat”. A mozgalmukat kezdték más szakmozgalomhoz hasonlónak felfogni és annak irányításában nem ismerték el a pártvezetőség illetékességét.

Várkonyi jól látta, hogy az első lépés a földmunkások megszervezése kell legyen. Ez lehetett a közvetlen napi követeléseik eredményességének is a kulcsa. Ezt a célt a Földművelő az általa megadott programnak megfelelően meg tudta oldani. Várkonyi első lépésnek tartotta ezen a téren, ahogy ezért már a Népakarat hasábjain is harcolt, hogy a földmunkásoknak legyenek egységes követeléseik, egységes feltételeik a munkaadókkal szemben, amelyet a szervezethez segítségével be is tudnak tartani, ki is tudnak vívni. Az egységes feltételek kidolgozásához és a mozgalom egységes szervezeti formáinak kialakításához szükség volt a földmunkás kongresszus összehívására.

1896 karácsonyára földmunkás értekezletet hívtak össze Óbecsére. Az óbecsei értekezlet célja a párt és a szakszervezetek szervezeti formáinak meghatározása, ezek országos kiépítése, a földmunkás kongresszus időpontjának, helyének és napirendjének meghatározása és elfogadása volt. Tárgyát képezte a szociáldemokrata párthoz való viszony is. Külön napirendi pontot alkotott az aratási program. Az óbecsei értekezlet egyik sarkalatos pontját képezte az önálló földmunkás szakszervezeti mozgalom életre hívása. Ahogy erre korábban utalás történt, a kérdés nem itt vetődött fel először. Várkonyi célkitűzéseinek homlokterében már 1895-től egy önálló szociáldemokrata földmunkás szakszervezet létrehozása állt. Ezt a célkitűzést óhajtotta elősegíteni a földmunkás szaklap kiadásával és a szakkongresszus összehívásával is. Ez tükröződik a szaklap címében is: „Földművelő a mezei munkásság és kisvagyonú földművelők *szakközlönye*, kiadja: *a földművelő munkásság és szegény nép szakegyesülete*.” Noha ilyen nevű országos földmunkás szakszervezet legálisan nem létezett, mégis tükrözte a lap fejléce Várkonyi azon törekvéseit, hogy országos szakszervezetet hozzon létre. A szakszervezet gondolatát lépten-nyomon népszerűsítette a Földművelő is.

Az országos szakszervezet létrehozásának kezdetét jelentette a szeptember 22-i értekezlet, ahol 20 tagú ügyvezető bizottságot alakítottak. Ez a bizottság ült össze október 4-én is és készítette a pártvezetőséget meghátrálásra és vette kezébe a szakkongresszus összehívásának ügyét és hatáskörét. Ez a bizottság határozta el a

⁸⁵ Flt. Bp., Fők eln. res. 1033/1896.

karácsonyi óbectesi értekezlet összehívását is.⁸⁶ A fentiek után az óbectesi értekezlet a párt és szakszervezeti mozgalom irányítására és egymáshoz való viszonyának tisztázására egész rendszert dolgozott ki. Az elfogadott határozatok lényege az alábbiakban foglalható össze. Csak azt tekintették szabályos szociáldemokrata pártszervezetnek, amelynek élén 22 rendes és 5 póttagból álló pátbizalmi állt. Hasonlóan épültek volna fel a földmunkás szakszervezetek is, azzal a különbséggel, hogy itt a vezérkar csak szakmabeliekből állhatott és ők képezték volna a földművelő egyletek tisztikarát is. Vagyis az egyleteket a szakszervezeteknek kívánták alárendelni. Mindenütt földművelő szövetségeket (kamarákat) kell létrehozni, ebbe minden földművelőt be kell vonni, ezek élén a földművelő egylet tagjaiból alakított végrehajtó bizottság áll egy szakszervezeti bizalmi vezetésével. Minden városban és községben földművelő titkárságot hoztak volna létre, a titkár feladata a mozgalom vezetése, levelezés, lapterjesztés és a propaganda. Ezt a formát bizonyos kiegészítésekkel elfogadta a ceglédi szakkongresszus is. Központi szervnek a titkárságot tekintették. Ennek élén az óbectesi értekezleten megválasztott Csuzdi Ferenc állt.

A fentiek alapján a szakszervezet vezetősége komoly szerepet töltött volna be a mozgalom irányításában.⁸⁷

Várkonyi és hívei első ízben tettek kísérletet Magyarországon a párt és a szakszervezetek különválasztására. A szakszervezetek bizalmiainak vezetésével létrejövő földmunkás szövetségek azt jelentették volna, hogy az egész parasztság mozgalmának vezetése az agrárproletáriátus kezébe kerül. Ha mindezek a formák a szociáldemokrata párt vezetése alatt valósulhattak volna meg, azt eredményezhették volna, hogy a munkásosztály pártja a parasztság vezetője is lehetett volna,⁸⁸ ugyanis maga mellett tudhatta volna a parasztságot, s ez lett volna a záloga a polgári demokratikus célkitűzésekért vívott harc eredményességének, beleértve az általános választójogot is. Ez nem valósulhatott meg, mivel az MSZDP akkori vezetősége „Az anti-feudális forradalmi demokratikus parasztmozgalom jelentőségét nem ismerte fel.”⁸⁹ A pártszakadás tehát elkerülhetetlennek látszott. Ettől kezdve a magyar parasztmozgalmak az MSZDP hasonló mulasztásai miatt részben végig külön utat jártak, s nélkülözniök kellett a sikerhez elengedhetetlen támogatást, amit a munkásosztály és pártja nyújtott volna. A másik oldalon pedig a munkáspártnak a számbajöhető szövetségesek jó része nélkül kellett harcolnia.

Várkonyi István fellépése és újszerű elképzelései nem állhattak szemben a párt céljaival, sem a II. Internacionálé zürichi kongresszusával. A pártvezetőségnek magáévá kellett volna tennie Várkonyi elképzeléseit a földmunkásmozgalom vezetését illetően. Az általa elért eredmények és agitációs módszerek képezhették volna annak a jelentésnek a témáját, amelyre a zürichi kongresszus kérte a pártot. Hogy ez nem így történt, ezért elsősorban a párt akkori vezetősége a felelős.

⁸⁶ Ladányi Rezső: „Földmunkásmozgalom Magyarországon”. Szocializmus 1907—08. 5. sz. 135—136. l.

⁸⁷ MMTVD II. 403. l.

⁸⁸ Ez a megállapítás figyelembe veszi Simon Péter hasonló végkövetkeztetését (Földmunkás és... 243—44. l.)

⁸⁹ A szocialista munkásmozgalom kezdetei és fejlődése Magyarországon a XIX. szd. második felében Párttörténeti Közlemények, 1964. 1. sz. 31. l.

A pártszakadás és annak elmélyülése

A pártvezetőség látszólag belenyugodott, hogy a földmunkáskongresszus összehívásának jogár a földmunkások maguknak tartásuk fent. Nem fordultak szembe az óbecsei értekezlet gondolatával sem, de amint kiderült ez csupán taktikai lépés volt részükről. Csakhamar elterjesztették, hogy az óbecsei értekezletet az ottani szolgabíró betiltotta, és ezzel együtt közzétették, hogy mindenki az általuk január 31-re összehívott budapesti földmunkás kongresszuson vegyen részt. Ezzel a kongresszussal akarták elejét venni az óbecsei értekezlet által elfogadott február 14—16-ra kitűzött ceglédi földmunkás — kongresszus sikerének.

Várkonyi hívei, akik látták a pártszakadás veszélyét a pártvezetőség ezen lépésében, újabb próbálkozásokat tettek az egység helyreállítására. Csuzdi Ferenc — akit az óbecsei értekezleten országos földművelő titkárrá választottak, egyben a Földművelő szerkesztője is lett — kötelességének érezte a pártegység helyreállításának kérdését. Levéllel fordult a pártvezetőséghez az egységet szorgalmazva. Levelét azonban Csizmadia Sándor elutasító válasza követte.⁹⁰

Annak őszinteségében Várkonyi részérői, hogy a kibékülési kísérletek esetleg eredményt hoznak, nincs okunk kételkedni. Maga a rendőrség is valószínűnek tartotta a kibékülést: „Valószínű, hogy a pártvezetőség a kongresszus után (már mint a budapesti kongresszus — F. J.) Várkonyival, aki neki a múlt évi válságos időben megbecsülhetetlen szolgálatokat tett és kinek anyagi támogatására és a mezei munkások közt bíró befolyásának érvényesítésére ezen túl is rá lesz utalva — s mint már többször most is ki fog békülni.”⁹¹

Az események nem igazolták e feltevést, mert hamarosan két földmunkás-kongresszus ült össze Magyarországon. Január 31-én Budapesten és február 14-én Cegléden. A földmunkások még egy próbálkozást tettek. A budapesti kongresszusra elment Csuzdi Ferenc is és ott kijelentette, hogy mint jóbarát érkezett és úgy gondolja, hogy mint a Földművelő szerkesztőjének, neki joga van résztvenni. A Földművelőt földmunkások lapjának nevezte, amely sem Várkonyihoz, sem a pártvezetőséghez nem tartozik, de támogatását szívesen venné.⁹² Csuzdihoz hasonlóan közvetíteni próbált Dobor István (Dunapataj) is. Egyben kérte a kongresszust, hogy a vizálykodást hagyják abba „mit szóljanak a burzsoák, hogyha azt látják, hogy maguk a földművelők is vizálykodnak.” A pártegység helyreállítása érdekében javasolta, hogy küldjenek ki bizottságot a ceglédi kongresszusra, hogy felvegyék a tárgyalásokat.⁹³

Nyilvánvaló, hogy a pártvezetőség hallani sem akart a kibékülésről, mert már a kongresszus előtti napon külön értekezletet tartottak a „Várkonyi ügy”-ben.⁹⁴ Egy külön Várkonyi ügygel foglalkozó bizottságot hoztak létre, jellemző, hogy a bizottság feje az ismert orosházi korteskedés után az orosházi pártból kizárt Szalay István volt. Figyelembe sem véve a földmunkások elhangzott közvetítési javaslatait,

⁹⁰ Csuzdi Levelében hivatkozik a szeptember 22-i, okt. 4-i és végül az óbecsei értekezlet döntéseire. Ennek értelmében kéri a pártvezetőséget, hogy álljon el a külön kongresszus összehívásától „Mert hogyha Önök igazi jóakarói a földművelő osztálynak, akkor visszavonják; de hogyha nem, akkor azért is megtartják, csak hogy a földművelő osztályt egymás elleni gyűlöletre bírják, így pedig célt elérni nem lehet.” — fejezi be levelét. Válasz képpen Csizmadia Sándor Várkonyit a pártfegyelem megtörésével vádolta, mi „kötelességünknek fogunk megfelelni, nem pedig az Önök csendes örültségében szenvedő többszörös háziurunk parancsának” — írta. (Földművelő 1897. jan. 22.)

⁹¹ Flt. Bp., Fők. eln. res. 53/1897. január 21-i jelentés.

⁹² MMTVD II. 397—398. l.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Flt. Bpl., Fők. eln. res 53/1897.

terjesztette elő jelentését. Elmondotta, hogy mivel Várkonyi nem tisztázta magát a vádak alól „Várkonyi Istvánt aljas rágalmazónak tekinti és felszólítja Magyarország összes földmivelőit, hogy vele minden összeköttetést megszakítsanak.”⁹⁵ A Szalay által előterjesztett határozat után Bokányi a pártvezetőség nevében arra kérte a kongresszust, hogy vonja meg Várkonyitól azt a jogot, hogy a szociáldemokrata párt nevében beszéljen. A kongresszus a Várkonyi ellen beterjesztett határozatokat elfogadta, ezek pedig tartalmukban a kizárással jelentettek egyet.

Cegléden a valóban földmunkások által összehívott kongresszuson a küldöttek bizalmat szavaztak Várkonyinak, ez viszont azt kellett hogy jelentse, hogy nem ismerik el a pártvezetőséget. A kongresszuson elhatározták, hogy „független szociáldemokrata név alatt fogják a mozgalmat vezetni.” Az egész kongresszus politikai irányvonalát tekintve, de stratégiai és taktikai kérdésekben is már lényegesen eltért a pártvezetőség irányvonalától. Így tulajdonképpen a pártszakadás már tényé vált. Ezen nem változtatott az a körülmény sem, hogy a formális szakítás csak később következett be (Várkonyi hivatalos kizárása, a Független Szocialista Párt megalakítása), sem az a körülmény, hogy az egyes vidéki szervezetekben a két frakció közötti viszony nem éleződött ki minden esetben.

Az addigi fejleményeket figyelembevéve világossá válik, hogy a földmunkás és szegényparasztság megszervezése egy erős egész országra kiterjedő paraszt mozgalom életre hívása, a szegényparasztság és a földmunkások csatornába állítása saját sorsuk javításáért és a fennálló társadalmi rend ellen, csak a pártvezetőségtől elszakadva vált lehetségessé.

Az MSZDP vezetősége Engelmann kiválása után mindvégig nem tudott felőni az e téren jelentkező feladatokhoz, különösen erős volt a jobboldal befolyása a pártvezetőségre, 1895—1897-ben és ezzel együtt a falusi osztályharcral szembeni közömbösség.

A régen vajúdo földmunkás-kongresszus ügye tehát napirendre került, meghozzá egy időben két helyen is. Jóllehet a budapesti kéthéttel megelőzte a ceglédit, az elsőbbséget Cegléditől még sem lehet elvitatni. Nemcsak azért, mert Budapesten a megjelent küldöttek közül, Várkonyi híveit is beleértve mindössze 15 volt a ténylegesen földmunkás, hanem azért is, mert a ceglédi kongresszust valóban a földmunkások hívták össze, mint a földmunkás szakmozgalom kongresszusát. A budapesti már csak azért sem lehetett szakkongresszus, mert a pártvezetőség ekkor még nem ismerte el a külön földmunkás szakszervezkedés létjogosultságát. A szakmozgalom később is és napjainkban is a ceglédit ismeri el első kongresszusának. Másrészt pedig a Budapestre összehívott kongresszus is Várkonyi István fellépésének eredménye volt. Várkonyi fellépése nélkül a pártvezetőség is nehezen szánta volna el magát a budapesti kongresszus összehívására. Ez csak emeli a ceglédi kongresszus jelentőségét, mint olyan eseményt, amely a pártvezetőséget is a földmunkásmozgalommal való nagyobb törődésre kényszerítette.

A ceglédi szakkongresszuson a falusi osztályharc eredményességét segítő határozatok egész sora született. Az itt elfogadott aratási program nagyban hozzásegítette az Alföld aratóit az 1897-es nagy aratószátrájk sikeréhez. Továbbá a szétszort paraszt tömegek számára az összefogásban rejlő erőt demonstrálta ez a kongresszus. Annak a pusztá ténye, hogy több mint 50 közösség képviselőiben 100-nál is több földmunkás összeülhetett és szívük szerint beszélhettek, tárhatták fel vágyaikat, céljaikat. Ezek pedig már Cegléden nemcsak a bérmozgalom területére, a napi

⁹⁵ Az 1897. évi jan. 31., február 1. és 2-án Budapesten tartott első magyarországi földműve munkáskongresszus jegyzőkönyve. Bp., 1897.

gazdasági célokra szorítottak, hanem azokon túlmutatva kifejezték az erre az időszakra már érlelődő paraszti követelést, a fennálló birtokviszonyok megváltoztatását. Elhangzott a földosztás követelése.⁹⁶

A ceglédi kongresszus után a Földművelő befolyása tovább nőtt, Várkonyi a falusi szegénység jó részének a bizalmát élvezte az Alföldön, „hosszú időn át ő volt a helyzet ura, úgy, hogy a pártvezetőség befolyása főleg a német ajkú lakosok által lakott vidékekre szorított.”⁹⁷ — állapította meg a rendőrségi beszámoló is. A Földművelő előfizetőinek száma 4000-re nőtt. A mozgalom „bámulatos gyorsasággal terjedt. Hetenként 10—15 szervezet jelentette be csatlakozását... egyes vidékeken a földművelők, mint apostolok jártak faluról, falura, s egy-egy házban titkos értekezletet tartva alakítják meg a szocialista szervezeteket.”⁹⁸

Várkonyi István és hívei nagy energiával folytatták a szervezkedést, kiterjesztve azt a nemzetiségekre és a nőkre is.

Az MSZDP 1897 júniusában tartott V. kongresszusa hivatalosan is kizárta sorából Várkonyit és bizalmát szavazott a pártvezetőségnek. Ezzel megerősítette szembenállását az alföldi szervezetek jelentős részével. Már az év tavaszára kibontakoztak az új párt körvonalai, de a különböző hatósági intézkedések miatt annak létrehozására csak szeptemberben kerülhetett sor.⁹⁹ A hiányos szocialista műveltségű paraszt-szervezetek kiválása az anya-pártból nagyon sok veszéllyel járt. A munkás-paraszt szövetség megbomlása eleve leszűkítette harcuk várható eredményeit. A párt által korábban megszervezett agrárproletár elemekhez nagy számú szegény- kis és középparaszti erők csatlakoztak. Ezek jelentősen meghatározták a mozgalom céljait és arculatát is. A szocialista célok mellé felnyomultak a polgári demokratikus követelések — ezekkel várkonyinak is számolnia kellett. A továbbra is szocialistának nevezett mozgalom arculata így meglehetősen eklektikussá vált, amit csak fokozott Schmitt Jenő ideális anarchista nézeteinek behatolása a mozgalomba.

Ezek a negatívumok csak kiemelik Várkonyi István érdemeit olyan értelemben, hogy a pártvezetőség támogatása nélkül, a mozgalmon belüli szocialista örökség súlyának kisebbedése mellett, az állandó hatósági zaklatások, üldözések közepette megmutatta, hogy az adott viszonyok közt meg lehet szervezni a földmunkásokat és szegény-parasztokat, azok az uralkodó osztályok elleni harcban félelmes hadsereggé formálhatók. Ezt megmutatták az 1897-es aratósztrájkok, a felsőtiszavidéki földosztó mozgalomok. Szétzúzásukhoz pedig az uralkodó osztályok államhatalmának egész gépezetére szükség volt, sajtótól a törvényhozásig, csendőrségtől a katonaságig. Egszóval az események menete minden szónál élesebb kritikája volt az akkori pártvezetőség politikájának. S a tragikus ebben az volt, hogy az MSZDP a soronkövetkező években sem vont le ebből megfelelő következtetéseket.

⁹⁶ A két kongresszus értékelését lásd: Földmunkás és... I. k. 249—257. l.

⁹⁷ MMTVD II. 487. l.

⁹⁸ Ladányi Rezső I. m. 137—139. l.

⁹⁹ A Független Szocialista Párt megalakulásának körülményeivel, a független szocialista mozgalom történetével azonban e dolgozat nem kívánt foglalkozni. Ez egy külön dolgozata témája lehetne. Ugyanúgy külön kérdéscsoportot képez Várkonyi Istvánnak a mozgalom hatására, annak kapcsán kialakult eszmei, politikai koncepciójának vizsgálata is.

РАСКОЛ В СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ВЕНГРИИ В 1896—1897 ГГ. И ВЫСТУПЛЕНИЕ ИШТВАНА ВАРКОНИ

Настоящая работа рассматривает раскол, происходивший в ВСДП в 1896—1897 гг. Раскол в партии начался с того, что член правления партии, Иштван Варкони издал газету „Земледелец“ 29 августа 1896 г. первую газету сельско-хозяйственных рабочих Венгрии.

Так как большинство правления партии изменило свою прежнюю точку зрения и выступило против газеты и противоречия с Иштваном Варкони постепенно углублялись и поскольку преобладающая часть организаций сельско-хозяйственных рабочих шла за Варкони, произошел раскол к началу 1897 г. Уже на основе раскола произошли в январе-феврале 1897 г. два съезда сельско-хозяйственных рабочих.

Изучая в настоящей статье причины раскола, рассматриваются прежние партийные отношения, борьба фракций, а также какую они роль играли в отношении к движению сельско-хозяйственных рабочих. Подробно показано политическое выступление Иштвана Варкони. Варкони был смелым защитником интересов сельскохозяйственных рабочих и сторонником распространения деревенских партийных организаций. Он хотел улучшить тяжелое положение бедноты с созданием организаций, подобных к организациям промышленных рабочих. Для этого он не пожалел материальных средств, вел активную деятельность в этом направлении, но его не поняли в фракции классовой борьбы партии, поэтому он поддержал правую фракцию, обещавшую ему помощь. Правая фракция одержала верх на съезде 1896 г. и выступила против Варкони. Выяснилось, что их старания в интересах сельскохозяйственных рабочих были беспринципными, и только для того, чтобы получили голоса от депутатов сельско-хозяйственных рабочих.

Они начали откладывать издание газеты, а также созыв съезда сельско-хозяйственных рабочих.

Это их поведение привело к расколу в партии и разрыву с Варкони и сельско-хозяйственными рабочими.

Все причины исходили из непонимания рабоче-крестьянского союза и из прежних социал-демократических взглядов по аграрному вопросу.

DIE SPALTUNG IN DEN JAHREN 1896—97
UND ISTVÁN VÁRKONYIS AUFTRETEN

Dieser Aufsatz beschäftigt sich mit der Frage der Spaltung in der SDPU, in den Jahren 1896—97. Die Spaltung fing damit an, dass ein Mitglied der Parteileitung, István Várkonyi, am 29-ten August 1896 „Földmivelő“ (Ackerbauer), die erste Landarbeiterzeitung in Ungarn, herausgab. Weil die Mehrheit der Parteileitung ihren frühen Standpunkt veränderte und sich die Gegensätze der neuen Landarbeiterzeitung und István Várkonyi entgegenstellte, vertieft hielt, erfolgte eine sätze graduell; und weil das Gros der Landarbeiterorganisationen zu Várkonyi-Kongressen, die im Spaltung am Anfang des Jahres 1897. Das wurde durch die beiden Landarbeiter Januar—Februar 1897. einberufen wurden, dokumentiert.

Die Arbeit überblickt, die Ursachen der Spaltung prüfend, die früheren Parteizwiste und Fraktionskämpfe, sie sucht zu bestimmen, welche Rolle das Verhältnis zur Landarbeiterbewegung darin spielte. Sie beschäftigt sich ausführlich mit dem politischen Auftreten István Várkonyis. Várkonyi war ein tapferer Verteidiger der Landarbeiterinteressen, und Anhänger der Ausdehnung der Dorforganisationen in der Partei. Er war der Meinung, dass der unmenschlichen Lage der Dorffarmen durch eine, den Industriearbeitern ähnliche Organisiertheit abgeholfen werden kann. Um sie zu fördern, brachte er grosse materielle Opfer, er entwickelte eine aktive Tätigkeit, und weil er bei der klassenkämpferischen Gruppe kein Verständnis fand, unterstützte er die ihm Hilfe versprechende Rechtsgruppe. Diese aber, nachdem sie die Führung auf dem Parteikongress im Jahre 1896 in die Hände nahm, wandte sich Várkonyi entgegen. Es stellte sich heraus, dass ihre Schritte im Interesse der Landarbeiterbewegung nur eine prinzipienlose Werbung waren, um sich die Stimmen der Landarbeiterabgeordneten verschaffen zu können. So begannen sie die von den Landarbeitern und von Várkonyi betriebene Ausgabe der Landarbeiterzeitung, und die Einberufung des Landarbeiterkongresses zu verzögern. Ihr Betragen führte zu der Spaltung, zu der Wendung gegen Várkonyi und die Landarbeiter. Das alles kam von dem Unverständnis für das Bündnis der Arbeiterklasse und der Bauernschaft, und auch von dem Standpunkt, den die Sozialdemokraten in der Agrarfrage früher vertraten.